KÂZIM TAŞKENT KLASİK YAPITLAR DİZİSİ

Lucius Annaeus Seneca

RUH DİNGİNLİĞİ ÜZERİNE

Çeviren: Bedia Demiriş

YKY

Yargıç, avukat, devlet adamı, söz ustası, filozof ve şair Lucius Annaeus Seneca, düzyazıdan ölçülü yazıya değişik türlerde yapıtlar ortaya koymuştur. Ancak, şiirlerinden ve söylevlerinden günümüze hemen hemen hiçbir şey kalmamıştır. Bugüne ulaşan yapıtlarının çoğu felsefi içeriklidir.

Seneca daha çok ahlak felsefesi, bilgelik, öfke, mutluluk ve yaşam gibi, Stoa felsefesinin üzerinde durduğu konuları işlemiştir. Seneca'ya göre, bilge kişi doğaya uygun yaşamalıdır ve en yüce iyiye ulaşmalıdır. Mutlu bir yaşam ancak bilgeliği öğrenmekle mümkün olur. Bilgeliği öğrenmiş olan kişi yaşamı boyunca karşılaşacağı zor koşullara katlanabilecek, kendi ruh durumunu doğanın yasaları ile dengelemek için çaba gösterecek ve böylece kısa süren insan ömrünü çekilir kılacaktır; bilgeliği öğrenmek de ancak felsefe yoluyla olur.

Seneca, ***Ruh Dinginliği Üzerine***'de, asayiş ve yangın söndürme işlerinden sorumlu bir kolluk kuvveti komutanı olan genç arkadaşı ve öğrencisi Serenus'un bozuk ruh halini giderebilmek için bilgece öğütlerde bulunur. ***Ruh Dinginliği Üzerine***, kısa bir diyalog olmakla birlikte, Seneca'nın felsefi düşüncelerini ortaya koyan en önemli yapıtlarından biridir.

Lucius Annaeus Seneca

RUH DİNGİNLİĞİ ÜZERİNE

KÂZIM TAŞKENT KLASİK YAPITLAR DİZİSİ

Lucius Annaeus Seneca

RUH DİNGİNLİĞİ ÜZERİNE

Latinceden Çeviren: Bedia Demiriş

YKY
İSTANBUL

Yapı Kredi Yayınları
Kâzım Taşkent
Klasik Yapıtlar Dizisi-32

Ruh Dinginliği Üzerine / Lucius Annaeus Seneca
Özgün adı: de tranquillitate animi
Latinceden çeviren: Bedia Demiriş
Redaksiyon: Çiğdem Dürüşken

Kitap Editörü: Vedat Çorlu
Düzelti: Korkut Tankuter

Tasarım: Mehmet Ulusel
Baskı: Altan Matbaacılık Ltd. Şti.

İlk Baskı: de tranquillitate animi, Napoli 1475
Çeviriye esas alınan metin: Seneca, Moral Essays, (Latince-İngilizce) Cilt II,
Çev.: John W. Basore, Londra, 1996
YKY'de 1. baskı: İstanbul, Ağustos 1999
ISBN 975-08-0097-4

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş., 1999

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Plaza E Blok Manolya Sokak 1. Levent 80620 İstanbul
Telefon: (0 212) 280 65 55 (pbx) Faks: (0 212) 279 59 64
http://www.ykykultur.com.tr
http://www.shop.superonline.com/yky
e-posta: ykkultur@ykykultur.com.tr

İçindekiler

Sunuş *(Bedia Demiriş)* • 7
Ruh Dinginliği Üzerine *(Lucius Annaeus Seneca)* • 19
Açıklamalar *(Bedia Demiriş)* • 51

SUNUŞ

Yeryüzündeki değişik insan topluluklarının, ulusların, bilim, sanat, düşünce alanlarındaki üretilerini, ekinlerini birbirleriyle paylaşabilmelerinin yolu olarak geliştirilmiş, eski çağlardan beri var olan bir bilgi edinme ve bilgi aktarma çabasıdır çeviri. Ancak çeviri, bir dilden başka bir dile yapılan bir bilgi aktarımı değildir sadece. Diller arasında gerçekleşen bir etkinlik olarak tanımlayabileceğimiz çeviri, bir yönüyle de geçmişe dönüktür. İki boyutlu bir etkinliktir: Bir yandan eski kültürlerin, tarih boyunca insanların ortaya koyduğu bütün maddi ve manevi değerlerin günümüze taşınmasını sağlarken, diğer yandan da çağdaş kültürler arasındaki bilgi alışverişini sağlar. Eski çağlardan bu yana, hiçbir ulusun yazınının kendini başka kültürlerin yazınına kapatarak, kendi olanaklarıyla geliştiği görülmemiştir. Öyleyse çağımız toplumları çağdaş bir kültür düzeyine erişmek için, çeviri etkinliğinin şu iki boyutunu da gerçekleştirmek durumundadırlar: Geçmiş kültür ve uygarlıkların bize bıraktığı kalıtı özümlemek –ki bunun yolu çeviridir– ve çağdaş kültürler arası bilgi alışverişini gerçekleştirerek yazın ve kültür dünyasını zenginleştirmek. Ülkemizde yazın çevirisi ilkin, Osmanlı İmparatorluğu'nun Lale Devri'nde başlamıştır. Tanzimat Dönemi'nde yoğunlaşan ve önemli bir aşama kaydeden bu etkinlik, Cumhuriyet Dönemi'nde de devam ederek sürekli bir gelişme göster-

miş ve özellikle Anadolu kültürünün temellendirilmesine çok büyük katkı sağlamıştır. Kurulan Tercüme Büroları'nda hem Doğu hem de Batı klasiklerinden, Eski Yunan ve Roma yazınından seçilmiş yapıtların dilimize kazandırılmasıyla yazın dünyamız zenginleştirilmiştir. Eski Roma'nın düşünür yazarlarından Seneca'nın *de tranquillitate animi* (*Ruh Dinginliği Üzerine*) adlı yapıtının dilimize aktarılmasından ibaret olan bu çalışma, yaklaşık üç yüz yıldır sürmekte olan çağdaşlaşma çabalarımıza küçük bir katkı olarak sunulmaya çalışılmıştır.

Lucius Annaeus Seneca'nın doğum tarihi kesin olarak bilinmemektedir: Yaklaşık İ.Ö. 4 - İ.S. 1 yılları arasında İspanya'nın güneyinde, Corduba'da (Kordova) doğmuştu, filozof Seneca. Zamanının ileri gelen, varlıklı bir ailesinin üyesiydi. Atlı sınıfından olan İspanya kökenli ailenin üç oğlundan ikincisiydi. Edebiyata düşkün olan babası Yaşlı Seneca, oğulları için yazdığı, hitabetle ilgili yapıtları *controversiae* ve *suasoriae* sebebiyle 'Hatip Seneca' olarak anılırdı. Yaşlı Seneca'nın bir de, Roma tarihini iç savaşlardan başlayarak anlatan bir yapıtının olduğu bilinmektedir, ancak bu yapıt günümüze ulaşmamıştır. Oğul Seneca'nın bilgili ve iyi eğitim görmüş annesi Helvia, oğullarına her zaman destek olmuştu. Seneca'nın felsefeyle uğraşması annesi sayesinde gerçekleşmiştir. Kardeşlerinden L. Annaeus Novatus, Iunius Gallio adındaki bir hatip tarafından evlat edinildikten sonra, bu isimle tanınmıştır. Diğer kardeşi L. Annaeus Mela, şair Lucanus'un babasıdır. Çocukluk ve gençlik yıllarını Roma'da annesinin üvey kız kardeşinin, yani üvey teyzesinin yanında geçirmiştir. Teyzesi, İ.S. 16-31 yılları arasında Mısır'da *praefectus* olarak görev yapmış olan C. Galerius'un eşidir. Seneca'nın yetiştirilmesini bu kadın üzerine almıştı. Seneca bütün yaşamı boyunca hastalıklı ve zayıf bünyeli bir insan olarak karşımıza çıkmaktadır. Sürekli nefes darlığından şikâyetçi olmuştur. Ailesinin varlıklı olması Seneca'ya iyi bir eğitim görme olanağını sağlamıştır. Baba Seneca, büyük oğlu Novatus'u ve ortanca oğlu Seneca'yı devlet yönetimi için yetiştirir. İyi birer hatip olmaları için onların eğitimlerini Roma'da sürdürmelerine olanak sağlar, onları Roma'ya getirir. Küçük kardeşleri Mela ise aile mallarının yönetimi işiyle ilgilenmek için Corduba'da kalacaktır. Seneca,

Roma'da hitabetle ve felsefeyle uğraşmış, retorik okumuş, genç yaşından başlayarak felsefeye ilgi duymuştur. Öğretmeni stoacı filozof Attalus'tan başka, Pythagoras öğretisinin izleyicisi olan Sotion ile Kynik öğretinin savunucularından Demetrius'un ve Akademialı Papirius Fabianus'un derslerini de izlemiştir. Seneca bütün bu öğretileri içtenlikle izlemiş ve uygulamıştır: Pythagorasçılar gibi etyemez olmuş, ruhun ölümsüzlüğüne inanmış, stoacılar gibi şarabı, güzel kokuları, istiridye ve mantar yemeyi, yumuşak yatakta uyumayı bırakmıştır. Ancak onun felsefeyle ilgilenmesi babasının hiç hoşuna gitmemiştir. Babasının bu korkusu, zamanın imparatoru Tiberius'un filozoflardan hoşlanmamasından kaynaklanmaktaydı. Seneca'nın, izlediği öğretilere uyarak uyguladığı perhizler de onun zaten zayıf olan bünyesinin iyice kuvvetten düşmesine sebep olur. Sağlığı bozulan Seneca sonunda, babasının ısrarları üzerine felsefeyi bırakır ve sağlığına yeniden kavuşması, özellikle de felesefeden uzaklaşması için, bir süreliğine babası tarafından önce Pompei'ye, sonra da Mısır'a gönderilir.

Roma'ya İ.S. 31 yılında dönen Seneca hitabete ve avukatlığa yönelir. Böylece kamu işleriyle uğraşmaya kendini veren Seneca, 31-32 yıllarında devlet hazinesinin yönetimi demek olan *quaestor*'luk görevini elde eder. Zamanının ünlü hatipleri arasında sayılmaya başlayan Seneca'nın bu başarısı imparator Gaius'un (Caligula İ.S. 37-41 yılları arasında Roma imparatoru idi) kin ve kıskançlık duymasına sebep olur. Seneca öldürülmekten, sağlığının bozuk olması sebebiyle kurtulmuştur. Seneca'nın 41 yılından önceki yaşamı ile ilgili olarak elimizde çok az bilgi vardır. Seneca'nın güzel konuşma yeteneği, kekeme olan, ancak güzel konuşmaya pek düşkün olan imparator Claudius'un da (İ.S. 41-54 yılları arasında Roma imparatoru idi) kışkançlık duymasına sebep olmuştur. Seneca konuşma yeteneğinin yanı sıra ünlü, saygın ve zengin bir kişidir artık. Bu özellikleri de imparatorun kıskançlığının ikinci nedeni olmuştur. Claudius'un kız kardeşi Iulia Livilla ile arkadaşlık eden Seneca'nın zina yaptığının ileri sürülmesi, önce ölüm cezasına çarptırılmasına, sonra da bu cezanın araya girenler sayesinde sürgün cezasına çevrilerek Korsika'ya gönderilmesine bahane oluşturur. Seneca'nın sürgü-

ne gönderilmesinde imparator Claudius'ın eşi Messalina'nın, imparatorun kız kardeşi Iulia Livilla'ya duyduğu kıskançlık etkili olmuştu. Seneca sürgüne gönderilirken Livilla öldürülmüştü.

Sürgündeyken yaşadığı sıkıntıları kendini edebiyata, felsefeye ve bilime vererek ortadan kaldırmaya çalışmıştır Seneca. Başlangıçta dayanıklılıkla katlandığı sürgün yaşantısı, sonraları çekilmez olmuştur Seneca için. Yazdığı iki teselli yazısı bunun kanıtıdır: Annesine yazdığı *ad Helviam Matrem de consolatione*, aslında kendisi için bir tesellidir. İmparatorun azatlısı Polybios'a, bir yakınının ölümü üzerine yazdığı *ad Polybium de consolatione* ise, imparatora dolaylı yoldan övgüler ve yalvarmalarla doludur. Seneca'nın Roma'ya geri dönüşü, Messalina'nın ölümünden sonra, Claudius'un Agrippina ile evlenmesi üzerine gerçekleşir: imparatorun ikinci eşi Agrippina, İ.S. 49 yılında Seneca'nın sürgünden getirilmesinde etkili olmuştur. Agrippina tarafından, oğlu Nero'yu yetiştirmek üzere seçilen Seneca, sürgünden döndükten sonra, yeniden politikaya atılmayı istememekle birlikte, Agrippina'nın ısrarları üzerine, belki ona duyduğu minnet borcu sebebiyle, belki de tekliflerin cazibesine kapılarak, hem *praetor*'luk (yargıçlık) görevini hem de Agrippina'nın oğluna öğretmenlik görevini üstlenmiştir. İmparator Claudius'tan sonra, onun oğlu Britannicus'un yerine, Agrippina'nın oğlu Nero'nun imparator olması için çalışmıştır. Claudius öldürülüp Nero İ.S. 54 yılında on altı yaşında imparator olunca, dostu Sextus Afranius Burrus ile birlikte yönetimde söz hakkına sahip olan ve yetkiyi elinde bulunduran Seneca, 62 yılına kadar sürecek olan debdebeli saray yaşamının içinde bulmuştu kendisini. Burrus ve Seneca ilk beş yıl imparatorluğu çok iyi yönettiler. Öyle ki, sonraki imparatorlardan Traianus, hiçbir *princeps*'in egemenliğinin Nero'nun ilk beş yılı ile karşılaştırılamayacağını söylemiştir. Bu arada çok büyük bir servete ve önemli nüfuza sahip Seneca, yaşam biçimi ile felsefi düşüncelerinin uyuşmaması sebebiyle eleştirilere uğramış ve bazı dedikodulara konu olmuştur.

Ünlü ve nüfuz sahibi söz ustası filozof Seneca genç imparatorun kötü ve aşağılık eylemlerine engel olmaya çalıştıysa da, bunda başarılı olamamıştır. Hatta onu hoşgörüye çağırmak için

de clementia diyaloğunu yazmıştı, ama boşuna! İmparatorun normal olmayan davranışlarına, vahşice isteklerine artık ne Burrus ne de Seneca engel olabiliyorlardı. Sonunda onlar da Nero'nun isteklerine boyun eğmek zorunda kaldılar. Birçok zengin Romalının intihara zorlanıp yaşamlarını yitirmesine, imparatorun, kendi annesi Agrippina'yı öldürtmesine sessiz kalan Seneca, aynı sessizliğini ortağı Burrus'un öldürülmesi karşısında sürdüremedi. Zengin bir kişi olduğu halde, zenginlik üzerine umursamaz bir eda ile konuşmalar yapan Seneca, bütün servetini Nero'ya bırakarak yönetimden ayrılma ve inzivaya çekilme kararını imparatora açıkladı. Burrus'un öldürülmesinden sonra yönetimde yalnız kalan Seneca'nın bu davranışı, belki de imparatorun katliamlarına bir tepki niteliğindeydi. Ancak defalarca dile getirdiği bu isteği kabul edilmedi. Bunun üzerine Seneca hastalığını sebep göstererek saraydaki görevinden ayrılmayı ve kendini tamamıyla felsefeye vermeyi başardı. Amacına ulaşmış olmakla birlikte, Nero'nun kendisine rahat vermeyeceğini de biliyordu. Suçsuz olduğu halde bir komplo olayına, Gaius Calpurnius Piso ve bir grup senatörün Nero'yu öldürmek amacıyla düzenledikleri suikast girişimine karıştırılmaktan kurtulamayan Seneca, İ.S. 65 yılında imparatorun emriyle intihar etmeye zorlandı. Saygın kişiliği sebebiyle intihar biçimi kendisine bırakılan Seneca damarlarını açtırarak intihar etmeyi tercih etti. Kendisiyle birlikte aynı suikast olayına katılmakla suçlanan yeğeni Lucanus da yaşamını yitirdi amcasıyla birlikte. Tarih yazarı Tacitus, acıyı ve ölümü küçümseyen Seneca'nın imparatorun emrini nasıl ağırbaşlılıkla karşılayıp yerine getirdiğini anlatır (annales, XV, 60-65).

Seneca siyaset yaşamının yanı sıra çok verimli bir yazar olarak karşımıza çıkmaktadır. Düz yazıdan ölçülü yazıya, çok değişik türlerde geniş bir yazın yelpazesi izlemektedir. Yapıtlarının hepsi günümüze ulaşmış değildir. Şiirlerinden ve söylevlerinden hemen hemen hiçbir şey kalmamıştır günümüze. Elimizde bulunan yapıtlarının çoğu felsefi içeriklidir. Felsefi eserlerini üç gruba ayırmak mümkündür: Birinci gruba ahlak felsefesi konularında yazdığı diyaloglarını koymak uygun olur. On iki diyalogdan oluşan ve genellikle *dialogi* başlığı ile bilinen bu çalışmala-

rın her birinin başlığı, stoa felsefesinin üzerinde durduğu konulardan bazılarını hemen aklımıza getirmektedir: *de providentia* (tanrısal öngörü); *de constantia sapientis* (bilgenin değişmezliği); *de ira* (öfke); *de vita beata* (mutlu yaşam); *de otio* (boş zaman); *de tranquillitate animi* (ruh dinginliği); *de brevitate vitae* (yaşamın kısalığı); *de consolatione ad Marciam* (Marcia'ya avutma); *de consolatione ad Polybium* (Polybios'a avutma); *de consolatione ad Helviam Matrem* (Annesi Helvia'ya avutma); *de clementia* (hoşgörü ve bağışlama); *de beneficiis* (iyilik). Her biri ahlak felsefesinden bir konuyu işleyen bu diyaloglar için, başlı başına denemelerdir diyebiliriz. Arkadaşı Lucilius'a yazdığı mektupları ikinci gruba koymak gerekir. Mektuplarının (*epistulae morales*) konusu yine ahlak felsefesidir, insan davranışlarıdır. Bunun yanında, Seneca hakkında kişisel bilgiler vermeleri ve zamanının gündelik yaşantısına ışık tutmaları açısından da değerlidirler. Üçüncü gruba *naturales quaestiones* adlı yapıtını koymak gerekir. Ortaçağ'da okullarda fizik kitabı olarak da okutulmuş olan Seneca'nın bu yedi kitaplık yapıtı her ne kadar doğa olaylarının bir tartışmasını sunuyor olsa da fizik açısından hiçbir değeri olmayan bir yapıttır; zamanının anlayışına uygun olarak doğanın bilimsel açıdan değil, stoacı düşünce açısından incelenmesidir. Felsefi içerikli bu yapıtlarından başka Seneca'nın yazdığı on trajedi de günümüze ulaşmıştır. Bunlardan dokuzu isimlerinden de anlaşılacağı gibi, Grek trajedilerinden, Euripides, Aiskhylos ve Sophokles'in trajedilerinden uyarlamalardır: *Hercules Furens* (*Çıldıran Hercules*), *Medea*, *Troades* (*Troialı Kadınlar*), *Phaedra*, *Agamemnon*, *Oedipus*, *Hercules Oetaeus* (*Hercules Oeta'da*), *Phoenissae* (*Fenikeli Kadınlar*), *Thyestes*. Konusu Roma ile ilgili olan *Octavia* trajedisinin ise, Seneca'dan daha sonraki bir dönemde, bir başkası tarafından yazıldığına ilişkin görüşler de vardır. Sahnede oynanmak için değil, okunmak için yazılmış bu trajediler abartılı retoriğin kullanıldığı konuşma örnekleriyle doludur. Bunların yanı sıra Seneca'nın imparator Claudius'un ölümü üzerine yazdığı, düz yazı-şiir karışımı yapıtı *Apocolocyntosis* (*İmparator Claudius'un Kabaklaşması*) günümüze ulaşmıştır. Claudius'un alaya alındığı bu yapıt, siyasi taşlama niteliğindedir.

Seneca bütün ahlak öğretilerine açık bir hatiptir. Bununla

birlikte gerçekte, stoa öğretisinin sıkı izleyicisidir. Stoa'nın bütün ilkelerine, en aykırı düşüncelerini bile savunacak kadar bağlıdır. Onun için eklektik (seçici) özellik gösteren, stoa eğilimli bir filozoftur, diyebiliriz. Sırası geldiğinde stoa felsefesini bile eleştirdiği olmuştur. Seneca'nın amacı topluma yararlı olmak, bunun için de insanlara doğru yolu felsefe aracılığı ile göstermektir. Onun felsefesini birkaç cümle ile şu şekilde özetlemek mümkündür: Bilge kişi doğaya uygun yaşamalıdır ve en yüce iyiye ulaşmalıdır. Mutlu bir yaşam ancak bilgeliği öğrenmekle mümkün olur. Bilgeliği öğrenmiş olan kişi yaşamı boyunca karşılaşacağı zor koşullara katlanabilecek, kendi ruh durumunu doğanın yasaları ile dengelemek için çaba gösterecek ve böylece kısa süren insan ömrünü çekilir kılacaktır. Bilgeliği öğrenmek de ancak felsefe yoluyla olur. Her bir diyaloğunda bir ahlak sorununu işlemektedir Seneca: *de vita beata*'da en yüksek iyi, erdemdir; *de tranquillitate animi*'de gerçek mutluluk, ruh dinginliğindedir; *de clementia*'da insaf, yöneticilerin başlıca özelliği olmalıdır; *de providentia*'da kişi tanrıya boyun eğmelidir, insanlar arasında sevgi ve dayanışma gereklidir. Seneca kendi zamanında hem edebiyatçılığı ile hem de düşünceleri ile çok beğeni kazanmış ve tutulmuş bir yazardı. Biçemi, daldan dala atlayan, konuşur gibi yazan, kısa ve ustalıklı ifadeler kullanan bir yazarın biçemidir. Anlatımı heyecan dolu ve abartmalıdır. Felsefi kavramları kişileştiren Seneca için erdem (*virtus*), bilgelik (*sapientia*), felsefe (*philosophia*) yaşayan varlıklardır. Quintilianus, Seneca'nın biçemini eleştirmekle birlikte, onu övmekten de geri durmaz. Aulus Gellius, Seneca'nın biçeminden ve değerinden söz eder. Seneca özellikle mektupları sebebiyle, ilk Hıristiyan yazarlar tarafından çok beğenilmiş ve tek tanrı inancına olan eğiliminden dolayı da Ortaçağ'da Hıristiyan sayılmıştı. Modern çağda ise, Roma edebiyatının en ilginç yazarları arasında sayılmıştır.

Çevirisini sunduğumuz *de tranquillitate animi*'nin yazıldığı tarih kesin olarak bilinmemektedir. Bu konu üzerinde tartışmalar vardır. Ancak genel bir kanı olarak, Seneca'nın yaşamındaki çöküş yıllarında yazıldığı tahmin edilmektedir. Bu yapıtında Seneca, *praefectus vigilum* (asayiş ve yangın söndürme işlerinden

sorumlu bir kolluk kuvveti komutanı) görevini üstlenmiş olan genç arkadaşı ve öğrencisi Serenus'a bilgece öğütler vermektedir. Seneca bu gence karşı derin bir sevgi beslemekteydi. Gencin İ.S. 63 yılında zamansız ölümü, Seneca'nın mektuplarından birinde acıklı bir şükranın konusu olmuştur (*epistulae morales* 63, 14-16). Yapıttan anlaşıldığına göre, Serenus lüksün cazibesi ile başa çıkmadaki kararsızlığı sebebiyle sıkıntı duymaktadır. Genel huzursuzluğun ve sebeplerinin ortaya konulmasından sonra, büyük ölçüde sağduyu ve doğruluğa dayalı pratik kurallar yardımı ile iç huzurun ve mutluluğun elde edilmesi için öğütlerde bulunulmaktadır. Yapıtın içeriğinde yer alan düşünceler kısaca şöyle özetlenebilir: İlk önce Serenus kendi ruhsal durumunu ortaya koymaktadır. Seneca arkadaşının içinde bulunduğu ruhsal duruma bir tanı koyar, onun bu halini usanç, bıkkınlık olarak belirler. Buna çare olarak önereceği şey ise, Demokritos'un *euthymia*, kendisinin ise *tranquillitas* dediği 'dinginlik'tir. Dinginliği sağlayacak şeyler ise düzenli bir çeşitlilik içinde, kamu görevi ve felsefe ile geçirilecek boş zamandır. ('Boş zaman'ın karşılığı olan kelime Latince'de *otium* kelimesidir. *Otium*'dan anlaşılması gereken ise, kamu işlerinden uzakta, felsefe ve edebiyatla geçirilmesi gereken boş zamandır.) Bir insanın diğer insanlara karşı görevlerini bir yükümlülük olarak üstlenmesi ve böylece kendisini sınaması gerekir. Arkadaşlık ruh dinginliğine katkıda bulunur; çok büyük servet ise ona zarar verir. İnsanın kendi gereksinimlerine sınır koyması gerekir. Bilge kişi ölümü hiçe sayar ve her şeye hazırlıklı olur. Aktif olmaktan kaçınmak gerekir. Aksilikler kuruntu etmeden, anlayışla karşılanmalıdır. İnsanlara düşman olmamak, olağan kusurları gülerek karşılamak ve zihin için gerekli olan dinlenmeyi hiç unutmamak gerekir.

De tranquillitate animi'nin yanı sıra Seneca, *de constantia sapientis* ve *de otio* adlı yapıtlarında da Serenus'a seslenmektedir. Bu üç diyaloğu ile Seneca, Epikuros öğretisini izleyen Serenus'u stoa felsefesine çekmek istemektedir. *De constantia sapientis*'te, Epikuros felsefesini izleyen Serenus, Seneca'ya karşı gelir, ona öfkelenir. *De tranquillitate animi*'de Serenus stoa felsefesini izlemeye hazırdır, ancak bazı kuşkuları ve soruları vardır; Seneca burada gerekli açıklamaları Serenus'a yapmaktadır. *De*

otio'da Serenus artık Seneca'dan da daha koyu stoacı olmuştur: Bu yapıtta kamu işlerinden uzak durmayı öğütleyen Seneca'ya, Serenus karşı çıkar ve onu stoa öğretisine aykırı davranmakla suçlar. Bunun üzerine Seneca da kendini haklı göstermeye ve tutumunun stoa ilkelerine aykırı olmadığını kanıtlamaya çalışır. *De tranquillitate*'de bilge kişiyi devlet işlerinden uzak tutmak isteyen Athenodoros'a karşı çıkan Seneca, *de otio*'da bunun tam tersini söylemektedir. Bu durum Seneca'nın düşüncelerinde bir çelişkinin var olduğunu gösteriyor olsa da, aslında dikkat edilirse, bunun bir açıklaması bulunabilir. Onun bu iki yapıtındaki düşüncelerinin birbirine tamamıyla zıt şeyler öneriyor olması, Seneca'nın bu iki yapıtı yazarken yaşamının farklı konumlarda olmasından ileri gelmektedir. *De tranquillitate animi*'yi sarayın debdebeli yaşantısı içinde, kamu işleriyle yoğun bir biçimde uğraşırken, *de otio*'yu ise saraydan ve kamu işlerinden ayrıldıktan sonra yazmıştır. Bu sebeple, ilkinde iyimser bir tutum sergileyerek bilgenin kamu alanında görev alıp iktidarı adalete ve erdeme yöneltebileceğini savunurken, ikincisinde karamsar bir tutum sergileyerek kamu işlerinden uzak durmanın daha iyi olacağını söylemesi doğaldır. Ayrıca Seneca'nın *de tranquillitate animi*'de yer verdiği kendi sözleri ortada bir çelişki olmadığını açıkça göstermektedir: "Eğer devletin hiç de rahat olmayan bir zamanına rastlamışsan, boş zaman ve edebiyat için daha fazla zaman talebinde bulunman gerekecektir, tıpkı tehlikeli bir deniz yolculuğunda zaman zaman limana sığınmayı istemen ve işler seni bırakıncaya kadar beklememen, ama onlardan kendiliğinden ayrılman gibi."

De tranquillitate animi'nin de içinde bulunduğu *dialogi* için en önemli elyazması *Codex Ambrosianus*'tur. Bu elyazması 10-11. yüzyılda kopya edilmiş olup bugün Milano'da bulunmaktadır. Bu *corpus*'ta Seneca'nın on iki ayrı çalışması 'dialogi' başlığı altında toplanmıştır. Bunlar yukarıda saydığımız gibi, şu yazılardır: *De providentia, de ira, ad Marciam de consolatione, de vita beata, de otio, de tranquillitate animi, de brevitate vitae, ad Polybium de consolatione, ad Helviam Matrem de consolatione.* Bu yazılardan sadece *de tranquillitate animi,* codex'in 'dialogi' başlığına uygun olarak diyalog şeklinde yazılmıştır. Diğerlerinde ise diyalog, ha-

yali bir muhalifin itirazları üzerinde kurulmuştur, ikinci bir kişinin varlığı açıkça belirtilmemiştir. Hayali muhalifin konuşmaları *'inquis'* ('diyorsun'), *'inquit'* ('diyor'), *'aliquis dicet'* ('birisi diyecektir ki') gibi ifadelerle yazıya katılmıştır. 'Dialogi' başlığı altında sunulan bu toplamanın Seneca'nın kendisine ait olmayıp, daha geç bir dönemde bir redaktör tarafından yapılmış olması ihtimali büyüktür. *De tranquillitate animi*'de düşünceler zarif ve herkesçe anlaşılabilir bir biçimde ifade edilmiştir. Seneca'nın günümüze kadar gelebilen yapıtlarının hepsi ilk olarak *editio princeps* olarak 1475'te Napoli'de yayımlanmıştır. Daha sonra bu edisyonda bulunan eksiklerin tamamlandığı, fazlalıkların çıkarıldığı yeni edisyonlar yapılmıştır.

Yapıtın Türkçe'ye çevirisi için orijinal metin olarak The Loeb Classical Library Serisinde yer alan iki dilli (Latince-İngilizce) metin kullanılmıştır [Seneca, Moral Essays vol. II, transl. John W. Basore, London, 1996 (rep.)]. Açıklamaların hazırlanmasında ise, John W. Basore'nin açıklamalarıyla birlikte, Costa tarafından hazırlanan İngilizce çevirinin açıklamalarından yararlanılmıştır [*Dialogues and Letters* (edited and translated by C. D. N. Costa) Penguin Classics, Middlesex 1997].

Bedia Demiriş

Kaynakça

AĞAOĞULLARI, M. Ali ve KÖKER, Levent, *İmparatorluktan Tanrı Devletine*, Ankara, İmge Kitabevi 1991.

ALBRECHT, Michael von, *Geschichte der römischen Literatur II*, München, K. G. Saur Verlag 1992.

DIHLE, Albrecht, *Greek and Latin Literature of the Roman Empire from Augustus to Justinian* (translated by Manfred Malzahn), London, Routledge 1994.

ERİM, Müzehher, *Latin Edebiyatı*, İstanbul, Remzi Kitabevi 1987.

PAKSÜT, Fatma, *Seneca'nın Tuttuğu Işıkta Platon ve Platon Sonrası*, Ankara, Ayyıldız Matbaası 1980.

SCHANZ-HOSIUS, *Geschichte der römischen Literatur VIII, 2*, München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung 1935.

SENECA, Lucius Annaeus, *Dialogi: de Tranquillitate Animi Moral Essays, Volu-*

me II, (with an English Translation by John W. Basore) Loeb Classical Library, London 1996 (rep.). *Dialogues and Letters* (edited and translated by C. D. N.Costa) Penguin Classics, Middlesex 1997. *Ahlaki Mektuplar: Epistulae Morales Kitap I-XX*, (çeviren Türkan Uzel), Ankara, Türk Tarih Kurumu 1992. *De Otio. Kamu İşlerinden Uzakta* (çev. Güngör Öner), Ankara, Sevinç Matbaası 1970. *Tanrısal Öngörü*, Latince-Türkçe (çev. Çiğdem Dürüşken), İstanbul, Kabalcı Yayınevi 1997.

ŞENEL, Alaeddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde, İlkçağda, Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünce*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları 1995.

RUH DİNGİNLİĞİ ÜZERİNE

1. (1) Serenus: Seneca, kendi kendimi sorguladığım zaman, bazı zaaflarım bana açıkça görünmüştür, elimle ulaşabileceğim kadar açık, belirgin; söylemeliyim ki, bazıları daha karanlık ve geri çekilmiş, bazıları sürekli değil, ama gerçekten çok usandırıcı, kararsız ve bir fırsattan diğerine sıçrayan düşmanlar gibi –bu düşmanlar yüzünden ne savaştaymış gibi hazırlıklı olmaya izin vardır, ne de barıştaymış gibi kaygısız olmaya– belli aralıklarla geri dönen zaaflar.

(2) Yine de kendimde şöyle bir durumla çok sık karşılaşıyorum (niçin bir doktora itiraf eder gibi, gerçeği itiraf etmeyeyim?); korktuğum ve nefret ettiğim şeylerden ne iyi niyetimle kurtuluyorum ne de onlara yeniden bağımlı hale geliyorum; çok fazla sızlanacak ve huysuzluk edecek kadar kötü bir durumda değilim: Ne hastayım ne de sağlığım yerinde. (3) Bütün erdemlerin başlangıçta zayıf olduklarını, zamanla bunlara sağlamlığın ve gücün eklendiğini söylemene gerek yok. Erdemlerin gösteriş olsun diye çaba harcadıklarını bilmez de değilim; saygınlığın ve güzel konuşma şöhretinin ve başkasının yargısına bağlı her şeyin zamanla güç kazandığını söylüyorum –hem gerçek güçleri sağlayan şeyler, hem de memnun etmek için hileyle akıl çelen şeyler, zamanın uzunluğu dış görünüşü düzeltinceye kadar, yıllar boyu beklerler– ancak, ben meselelere kararlılık getiren

alışkanlığın bu zaafı benim zararıma daha derine işlemesinden korkuyorum. İyi şeylerle olduğu kadar, kötü şeylerle de uzun süreli ilişki, tutku yaratır.

(4) İkisi arasında kararsızlık gösteren, ne doğru olana ne de yoldan çıkmış olana cesaretle eğilen bir ruhun zayıflığı, bu cinsten olmalı, sana bir seferde hepsini açıklayamam; başıma neler geldiğini sana anlatayım: Sen hastalığıma bir isim bulacaksındır. (5) Beni aşırı derecedeki tutumluluk aşkı sarmaktadır, itiraf ediyorum; gösteriş için düzeltilmiş bir yatak hoşa gitmez, çekmeceden çıkarılmış, ağırlıklarla ve binlerce zorlayıcı eziyetlerle, pırıl pırıl olması için şekil verilmiş bir elbise hoşa gitmez, ama evde kullanılan ve değeri düşük, özensiz ve sıkıntısız giyilebilen elbise hoşa gider; (6) ev kölelerinin hazırlamaları ve de ilgilenmeleri günler öncesinden buyrulmuş olan yiyecek, ve de birçok kişinin elleriyle sağlanan yemek hoşa gitmez, ama elde etmesi kolay ve çabuk, abartılı hiçbir yanı olmayan ve pahalı olmayan, istenildiği yerde bulunacak olan, babamızdan kalan para için ve de beden için ağır olmayan, girdiği yerden dışarı çıkmayacak olan yiyecek hoşa gider; (7) eğitim ve öğretim görmemiş hizmetkâr ve genç köle hoşa gider, köylü bir babanın, üzerinde hiçbir sanatkâr ismi bulunmayan işlenmemiş gümüşü hoşa gider ve lekelerin çeşitliliği ile göze çarpan, art arda gelen pek çok seçkin davetliden dolayı kentte tanınmış olan bir yemek masası değil, hiçbir davetlinin gözlerini zevkten alıkoymayacak ve de kıskançlıkları alevlendirmeyecek biçimde ihtiyaca sunulan sofra hoşa gider. (8) Bu şeyleri tamamen kabul ettikten sonra, çocukları okula götüren bir kölenin gösterişi, bir geçit töreni için giydirilmiş ve altınla süslenmiş kölelerden ve ışıl ışıl parlayan hizmetliler sürüsünden daha istekli bir biçimde ruhumu sarmaktadır; bundan başka, üzerine basılsa bile yine de çok değerli olan ev; ve her köşesine dağılmış zenginliklerle kendi kendine parıldayan tavanlar ve kaybolmuş bir mirasın ardılı ve ortağı olan halk da ruhumu sarmaktadır. Konukların çevresinde akan berrak sular için ne söyleyeyim, görünüşleri çevreye uygun ziyafetler için ne söyleyeyim? (9) Tutumluluğu uzun süredir ihmal etmekte olan beni müsriflik büyük bir tutkuyla kuşatmıştır ve dört bir yanda yankılanmıştır. Görüş gücüm biraz duraksıyor,

ona karşı ruhumu gözlerimden daha kolaylıkla güçlü kılıyorum. Uzak duruyorum, bu yüzden daha kötü değilim, ama daha neşesizim, değersiz şeylerim arasında o kadar heybetli yürümüyorum ve gizli bir öfke, onların daha iyi olup olmadığı konusunda bir kuşku giriyor içime. Bunların hiçbiri beni değiştirmiyor, ama yine de hiçbiri kışkırtmıyor değil.

(10) Öğretmenlerimin emirlerini izlemek ve kamu işlerine atılmak hoşa gider; mevki elde etmek hoşa gider, tabii ki *lictor* sopalarıyla ya da erguvan renkli giysiyle[1] baştan çıkarıldığım için değil, arkadaşlara, yakınlara ve bütün vatandaşlara, daha sonra da bütün ölümlülere daha hazırlıklı ve daha yararlı olmam için. Deneyimli ve yetkin kişiler olan Zenon'u, Kleanthes'i, Khrysippos'u[2] izliyorum, bunlardan hiçbiri siyasete yanaşmamış olmakla birlikte, siyasete atılmaya izin vermiyor da değillerdir. (11) Çarpılmaya alışık olmayan ruhu herhangi bir şey kışkırttığında, ya her insanın yaşamında çokça bulunan şeyler gibi değersiz bir şey, veya hiç de kolayca ilerlemeyen bir şey kendini gösterdiğinde, ya da fazla değer verilmemesi gereken şeyler çok zaman aldığında, inzivaya çekilirim ve hayvan sürüsüyle yorgun düştüğünüz zamanki gibi, adımım eve doğru daha hızlı olur. Yaşamı kendi duvarları içine kapamak doğru görünüyor: "Bu kadar yüksek bir bedele hiç layık olmayan bir şeyi ödemek için, kimse bir günümü alıp götürmesin; ruhun kendisi kendine bağlı olsun, kendine özen göstersin, başkası için hiçbir şey yapmasın, bir hakeme bağlı hiçbir şey yapmasın; resmi ve özel kaygılardan yoksun bir dinginlik beğenilsin." (12) Ama daha yürekli bir okuma ruhu kışkırttığında ve soylu örnekler dürtülere boyun eğdirdiğinde, Forum'a[3] fırlayıp gitmek, birisine sesini duyurmak, bir diğerine ise, hiçbir şey için yararlı olmayacak olsa bile, yine de yararlı olmaya çaba gösterecek bir gayreti sağlamak, başarılarından dolayı yanlış bir biçimde yüceltilmiş birinin kibirini Forum'da kontrol altına almak memnunluk verir.

(13) Edebi çalışmalarda konunun kendisine dikkat etmenin ve konulara göre konuşmanın, ayrıca, ne yolla ortaya çıkmışsa, o yolla sade bir konuşmanın kendiliğinden gelmesi için, kelimelerin konulara izin vermesinin daha doğru olduğunu düşünüyorum: "Yüzyıllar sürecek şeyleri kaleme almaya ne gerek vardı?

Gelecek kuşaklar senden söz etmesinler diye, sen bunu yapmamayı mı istiyorsun? Ölüm için doğdun, sessiz bir ölümün sıkıntısı daha az olur! Bu yüzden, zamana üstün gelmek için, reklama yönelik olarak değil, kendi gereksinmene yönelik olarak basit bir üslupla bir şey yaz; günlük çalışanların daha az çabaya ihtiyaçları vardır." (14) Zihin düşünme yeteneğinin derinliğiyle yeniden yükseldiğinde kelimelere hevesli olur, daha yüce açıklamalar yapmaya istekli olduğu gibi, güzel ifade etmeye de istekli olur ve konuşma yeteneği konuların değerine yükselir; o zaman kuralları ve daha kesin olan ölçütleri unutarak artık benim olmayan bir biçeme kapılır giderim.

(15) Bu iyi niyet zayıflığı, her bir şeyin peşinden daha uzun süre gitmeyeyim diye, beni her konuda izliyor. Gerçekten de yavaş yavaş tükenirim diye korkuyorum, ya da daha huzur kaçırıcı bir şey, ha düştü ha düşecek birisi gibi hep askıda kalırım diye korkuyorum ve düşündüğümden belki de daha fazlası olur diye korkuyorum; çünkü özel meselelerimizi yakından inceleriz ve yan tutma her zaman kararımıza engel olur. (16) Birçoklarının; eğer kendilerinin bilgeliğe ulaşmış olduklarını düşünmemişlerse, kendi içlerindeki bazı şeyleri gizlememişlerse, bazı şeyleri kapalı gözlerle, görmeden geçmişlerse, bilgeliğe ulaşabildiklerini düşünüyorum. Çünkü bizim kendi kendimizi pohpohlamamızdan çok, başkalarının pohpohlamasıyla mahvolduğumuzu düşünmene gerek yoktur. Kim kendisine doğruyu söylemeye cesaret etmiştir? Övgüde bulunanların ve pohpohlayanların arasında bulunup da kim, yine de kendi kendini çok fazla pohpohlamamıştır? (17) Böylece benim bu gidip gelmelerimi denetim altına alacak bir çaren varsa, dinginliği sana borçlu olan benim yardıma değer biri olduğumu düşünmeni rica ediyorum. Bu ruh hareketinin tehlikeli olmadığını, ama yararı olan bir çalkantı da olmadığını biliyorum; uygun bir benzetme ile, yakındığım şeyi sana ifade edeyim: Fırtınadan değil, deniz tutmasından rahatsızlık duyuyorum. O halde kötü olan bu her ne ise, al götür ve yeryüzünde sıkıntıya düşenin yardımına koş.

2. (1) Seneca: Gerçekten de uzun bir süredir, Serenus, kendi kendime soruyorum, böyle bir ruh halinin neye benzediğini

sanıyorum diye; ve soruyorum kendi kendime, uzun ve ağır bir hastalıktan kurtulup da hafif ateş nöbetlerinin ve bazen hafif hoşnutsuzlukların etkilediği insanlardan, ve başka şeylerden sakınsalar da, yine de kuşkularının rahatsız ettiği insanlardan, ve artık sağlıklarına kavuştukları halde doktorlara ellerini uzatan ve bedenlerinin bütün ısısını haksız yere suçlayan insanlardan başka bir örneğe rastlamış mıyımdır diye. Serenus, bunların bedeni tam da sağlıklı değildir, ama sağlıklı olmaya çok az alışkındır; tıpkı dingin bir denizin özellikle fırtınadan hemen sonra, durulsa bile, dalgalanması gibi.

(2) Bir yerde kendine karşı durmana, bir başka yerde öfkelenmene, bir diğerinde ısrarla üzerinde durmana, artık aştığımız o sertliklere böylece gerek yoktur, fakat şuraya buraya koşuşan birçoklarının, kendi yolları etrafında amaçsız dolaşan bazılarının zıt yöndeki izlerinden hiç sapmayarak kendine güveninin olması için ve doğru yoldan gittiğine inanman için, en son aşamaya gerek vardır. (3) Arzuladığın şey ise büyük ve yüce birşeydir ve tanrıya yakın olmak, sarsılmamaktır.

Ruhun bu sarsılmaz temeline Grekler *euthymia*[4] diyorlar; bunun üzerine Demokritos'un[5] mükemmel bir kitabı var; ben 'dinginlik'[6] diyorum. Çünkü kelimeleri onların biçimine göre taklit etmek ve aktarmak gereksizdir; üzerinde tartışılan şeyin kendisinin, Grekçe terimin görünüşüne değil, anlamına sahip olması gereken bir isimle gösterilmesi gerekir. (4) O halde ruhun daima düzgün ve uygun bir akışla nasıl gideceğini ve kendisine karşı nasıl içten olacağını ve ruhun mallarına keyifle nasıl bakacağını ve bu neşesini nasıl sürdüreceğini, ne kendini yükselterek ne de değerini düşürerek, ama sakin bir konumda nasıl kalacağını araştırıyoruz. Bu, dinginlik olacak. Buna nasıl ulaşılabilir, genel olarak araştıralım; sen genel çarelerden istediğin kadarını alırsın. (5) Bu arada bütün zaafların ortaya konulması gerekir, buradan herkes kendi payına düşeni anlar. Aynı zamanda kendini küçümseyerek gösterişli işlerle meşgul olanlardan ve büyük unvanlar altında iki yüzlülük içinde çalışırken istençten çok utanç duygusunun sardığı kişilerden ne kadar daha az sıkıntıya sahip olduğumu anlayacaksın.

(6) Herkes aynı durumdadır; hem değişkenlikten rahatsız

olanlar, bezginlik ve sürekli değişim tehdidi altında olanlar –bıraktıkları şey bunları daima daha çok hoşnut eder– hem de canlılığını yitirenler ve uykulu olanlar. Uyku sırasında yön değiştirme dışında, başka hiçbir şekilde kendilerini değiştirmeyenleri ve yorgunluk sonucu sessizliği buluncaya kadar, şu ya da bu şekilde kendilerini düzene koyanları da ekle: Yaşam koşullarını tek tek biçimlendirerek en sonunda öyle bir durumda kalırlar ki, değiştirmeye karşı duyulan öfke değil, ama yenilenmeye karşı uyuşuk davranan yaşlılık onların karşısına çıkar. Sabır gösterme değil, ama tembellik etme hatasından dolayı hiç denecek kadar az kararsızlık gösterenleri ve nasıl istiyorlarsa değil, ama nasıl başladılarsa öyle yaşayanları da bunlara ekle. (7) Zaafın sırasıyla sayısız özellikleri vardır, ama bir tek sonucu vardır; kendinden memnun olmamak. Bu, ya arzu ettikleri kadarına cesaret etmedikleri ya da arzu ettikleri kadarına ulaşamadıkları zaman ve tamamıyla umuda bel bağladıkları zaman, ruhun taşkınlığından ve korkakça ihtiraslardan, ya da yok denecek kadar az başarıya ulaşmış ihtiraslardan doğar; hiç yerinde duramaz, hep hareketlidirler, çünkü kararsız kalanlar için, talihsizliğe uğramak zorunludur. Her durumda, kendi isteklerine eğilimlidirler ve kendilerine şerefsiz ve zor şeyleri öğreterek kendilerini bunlara zorlarlar, ve ödülsüz bir iş olduğunda, boşuna bir gözden düşme bu insanlara azap çektirir; kötü şeyler değil, ama boş yere istemiş olmak kendilerini üzer. (8) Sonra onları girişimden duyulan pişmanlık ve bir işe başlamaya karşı duyulan korku sarar ve çıkışı bulamayan ruhun o heyecanı gizlice yaklaşır, çünkü ne şiddetli arzularına söz geçirebilirler, ne de bunlara boyun eğebilirler; hem kendini hiç ifade edemeyen bir yaşama duyulan kuşku, hem de vazgeçilen dilekler arasında katılaşan ruhun durumu söz konusudur. (9) Zahmet dolu talihsizliğe duyulan nefretle boş zamana ve gizli eğilimlere kaçtıklarında, bunların hepsi daha ağırlaşırlar. Bu gizli eğilimlere, kamusal işler için yüreklendirilmiş ve yapmaya arzulu ve doğuştan huzursuz, kuşkusuz, kendi içinde yok denecek kadar az huzur bulan ruh katlanamaz; bu nedenle meşguliyetlerin koşuşturanlara sağladığı hazları değerden düşürünce, eve, yalnızlığa, duvarlara dayanamaz, kendi kendine terk edilmiş olan kendisine gönülsüzce bakar. (10) Buradan şu olur: Ken-

dinden bıkkınlık ve hoşnutsuzluk; ve hiçbir yerde durulmayan ruhun huzursuzluğu; ve kendi boş zamanına karşı duyduğu hüzünlü ve zayıf hoşgörürlük. Sebepleri itiraf etmek utanç verdiğinde ve utangaçlık, kederleri içeri sürüklediğinde dar bir alanda kapalı kalan tutkular çıkış yolu olmadığından boğulurlar. Buradan, üzüntü ve cansızlık ve gerçekleşmemiş umutların endişeli, terk edilmiş umutların melankolik saydığı kararsız zihnin sayısız dalgalanmaları ortaya çıkar; buradan, kendi aylaklıklarından nefret edenlerin ve yapacak hiçbir şeyleri olmadıklarından yakınanların o ruh hali ve de başkalarındaki ilerlemeye duyulan aşırı derecede düşmanca kıskançlık ortaya çıkar. Çünkü mutsuz bir tembellik kıskançlığı besler; ve kendileri ilerleyemedikleri için, herkesin mahvolmasını isterler; (11) daha sonra da başkalarının ilerlemesinden kaynaklanan bu nefretten ve kendi ilerlemelerine ilişkin ümitsizlikten dolayı, kadere öfkelenen ve çağından yakman ve tenha köşelere çekilerek kendinden bıkıp canı sıkılıncaya kadar cezasını kara kara düşünen ruh gelir. Çünkü insan ruhu doğası gereği atılgandır ve harekete eğilimlidir. Her türlü canlanma ve kapılıp gitme fırsatı onun hoşuna gider, ama en kötülerin ve uğraşları sonucu bile bile mahvolanların daha çok hoşuna gider. Bazı yaraların, kendilerine zarar verecek elleri arzulamaları ve onların dokunuşundan hoşlanmaları gibi, bir şey kışkırttığı zaman, bedenlerin çirkin kaşıntısı hoşa gider. (12) Arzularının tıpkı kötü yaralar gibi yardığı bu zihinlere, zevkin içinde zahmet ve sıkıntı bulunduğu için, başka bir şey söylememişimdir. Bazı şeyler de vardır ki, bedenimizi bir acıyla da memnun ederler, kendini döndürmek ve henüz yorgun olmayan gövdeyi kımıldatmak ve bir durumdan bir başka duruma geçmek gibi. Homeros'un[7] Akhilleus'u kâh başı önde, kâh kayıtsız, kendi kendini çeşitli durumlar içine koyan türden biridir, çünkü hiçbir şeye uzun süre katlanmamak ve değişiklikleri çaremiş gibi kullanmak hasta bir adamın özelliğidir.

(13) Ondan sonra yolculukları üstlenirler ve aşılamayan kıyıları dolaşırlar ve onların tehlikeli değişkenliği, kâh denizden kâh karadan, hep var olan koşullarla yarışır. "Haydi şimdi Campania'ya[8] gidelim. Artık zevk veren şeyler de bıkkınlık verici olur. "Yabanıl yerler görülsün, Bruttii'yi[9] ve Lucania[10] koyakla-

rını izleyelim." Sefahate düşkün gözlerin korkunç yerlerin kirliliğinden kurtulacağı çöller arasında, yine de hoş şeylere gereksinim duyulur: "Tarentum'a[11] gidilsin, övülen limanına ve kışları daha ılımlı olan iklimine ve de insanı eskiden beri yeterince çok olan bölgeye." Kulaklar uzun süredir gürültü ve patırtıdan uzak kaldılar, şimdi artık insan kanından zevk almak da hoşnut etmektedir: "Artık rotamızı kente çevirelim." (14) Bir yolculuktan hemen sonra bir başkasına başlanılır ve görüntüler görüntülerle yer değiştirir. Lucretius'un[12] dediği gibi:

Herkes bu şekilde kendinden kaçar.

Ama eğer kaçmazsa, neye yarar? Kendi kendini izler ve kendi kendinin en etkili yoldaşı olarak kendini zorlar. Böylece kendisinden dolayı zahmet çektiğimiz zaafın, mekânlara değil, kendimize ait olduğunu bilmemiz gerekir; ne işimize, ne eğlencemize, ne de başka herhangi bir şeye uzun süre katlanamayan bizler her şeye katlanmaya yöneldiğimiz zaman zayıflarız. Bu, bazılarını ölüme sürüklemiştir, çünkü tasarılarını sık sık değiştirerek aynı şeylere geri dönmüşler ve yenilik için yer bırakmamışlardır. Onlar için yaşam ve dünyanın kendisi iğrençlik dolu olmaya başlar ve çürüyen zevklerden şu akla gelir: "Aynı şeylere ne zamana kadar katlanacağım?"

3. (1) Bu bezginliğe karşı hangi yardımı kullanmak gerektiğini düşündüğümü soruyorsun. Athenodoros'un[13] söylediği gibi, olaylarla ilgili eylemden ve devlet yönetiminden ve vatandaşlara ait görevlerden uzak durmak en iyisidir. Çünkü bazılarının günü güneşlenerek ve beden egzersizi ile ve bedenine özen göstererek geçirmesi ve günün büyük bir kısmında kaslarını ve kendilerini bütünüyle adadıkları enerjilerini beslemek için daha fazla zaman ayırmanın koşucular için çok çok yararlı olması gibi, ruhunuzu siyasi işlerle ilgili çekişmelere hazırlayan sizler için de, tek bir işle uğraşmak en güzelidir. Çünkü genel ve özel işleri yeteneği ile yöneterek kendini resmi görevlerin ortasında bulan kişi, vatandaşları için ve ölümlüler için kendini yararlı kılmak niyetinde olduğunda, hem pratik yapmış olur, hem de ya-

rarı dokunur. (2) "Ancak" der, "insanların bunca taşkın tutkuları içinde, hilekârlar doğruları bu derece daha kötüye çevirirken güvenilir bir içtenlik nerdeyse hiç bulunmaz; imdada yetişenden çok, engel olan, her zaman için daha fazla bulunur, Forum'dan ve kamu yaşamından uzak durulmalıdır, ancak yüce bir ruh kendini ne zaman özel yaşamda özgürce ifade edeceğini de bilir; aslanların ve hayvanların gücü kapalı yerlerde baskı altında tutulabilir, ama en önemli eylemleri görevden ayrıldıklarında gerçekleşen insanların gücü baskı altında tutulamaz. (3) Bununla birlikte, nerede olursa olsun, boş zamanını gizleyecek, ve tek tek kişilere ve bütün insanlara zekâsıyla, sesiyle, yargısıyla yararlı olmayı isteyecek kadar pusuya yatmıştır. Çünkü sadece adayları ortaya çıkaran ve suçluları destekleyen ve barış ve savaşla ilgili görüş bildiren kişi devlete yarar sağlamaz, ama gençliği teşvik eden iyi öğretmenlerden bu derece yoksun olunduğu bir sırada, ruhlara erdemi damla damla akıtan, paraya ve lüks düşkünlüğüne koşanları yollarından alıkoyan ve geri çeken, başka bir şey yapamasa da, en azından engel olan kişi, resmi görevini özel yaşamında yerine getirerek de devlete yarar sağlar. (4) Yabancıların ve vatandaşların arasındaki işlere bakan ya da başvuruda bulunanlara bir danışmanın sözlerini söylev olarak veren bir kişi olarak *urbanus praetor*[14] da, adaletin ne olduğunu, göreve bağlılığın ne olduğunu, hoşgörürlüğün ne olduğunu, cesaretin ne olduğunu, ölüme önem vermemenin ne olduğunu, tanrıları anlamanın ne olduğunu, iyilik duygusunun ne kadar güvenilir ve kendiliğinden bir iyilik olduğunu anlatan kişiden acaba daha mı üstündür? O halde, resmi görevlerinden çaldığın zamanı çalışmalarına harcarsan, görevinden kaçmış olmazsın, ne de hizmetini aksatmış olursun. (5) Çünkü sadece cephede duran ve ordunun sağ ve sol kanatlarını savunan kişi, asker olarak hizmet vermez, kapıları koruyan ve sakin bir yerle değil ama daha az tehlikeli bir yerle ilgilenen, nöbet tutan ve silah deposunu koruyan da askerlik hizmeti veriyordur; bu hizmetler, kan dökülmeyen görevler olsalar bile, askerlik hizmetleri sınıfına girerler. (6) Kendini yeniden çalışmalarına vermişsen, yaşamının her türlü iğrençliklerinden uzaklaşmış olacaksın, ne gün ışığına karşı duyduğun bezginlik sebebiyle gecenin olmasını arzulayacaksın,

ne kendine acı veren birisi olacaksın, ne de başkaları için anlam ifade eden birisi olacaksın; birçoklarını dostluğa çekeceksin ve en iyi olan herkes senin yanına toplanacak. Çünkü erdem, anlaşılmaz olsa bile asla gizlenmez, aksine belirtilerini çevreye yayar; layık olan herkes, onu izlerinden anlayacaktır. (7) Çünkü her türlü dostluğu ortadan kaldırırsak ve insan soyundan vazgeçersek ve sadece kendimize dönük yaşarsak, her türlü çabadan yoksun olan bu mahrumiyeti, işleri gerçekleştirmedeki acizliğimiz izleyecektir. Bazı yapılar kurmaya, bazılarını yerle bir etmeye ve denize sürmeye ve bölgenin zorluklarına karşı suları düzenlemeye ve doğanın bize harcamak için verdiği zamanı kötü bir biçimde tüketmeye başlayacağız. (8) Bazılarımız bunu tutumlu bir biçimde kullanırlar, bazılarımız tutumsuzca; bazılarımız hesabını verebileceğimiz biçimde harcarız, bazılarımız ise, geriye hiçbir şeyimiz kalmayacak biçimde; bundan daha utanç verici hiçbir şey yoktur. Çoğu kez yaşlı bir adamın, kendisinin uzun süre yaşamış olduğunu ispat edeceği, yaşından başka hiçbir delili yoktur.

4. (1) Pek sevgili Serenus, bana öyle geliyor ki Athenodoros kendini zamana çok fazla kaptırmış, çok çabuk geri çekilmiş. Ben er geç çekilmemiz gerektiğini inkâr etmemişimdir, ama sancakları koruyarak, askeri rütbeleri koruyarak adım adım bir geri çekilme ile, anlaşmaya silahlarla gelenler düşmanlarından daha saygıdeğer ve daha güvenilirdirler. Erdemin ve erdem çabasının yapması gereken şeyin bu olduğunu düşünüyorum. (2) Eğer talih galip gelecek olursa ve eylemde bulunma fırsatını ortadan kaldıracak olursa, talihin iz sürebileceği hiçbir yer sanki yokmuş gibi, derhal arkasını dönmeden ve silahsız olarak sığınma yerleri arayarak kaçsın, ama görevler için daha az acele etsin ve seçim yaparak içinde devleti için yararlı olacağı bir şey bulsun. (3) Asker olmasına izin yok mu? Resmi görevler istesin. Özel bir konumda mı yaşaması gerekiyor? Hatip olsun. Susma cezasına mı çarptırılmıştır? Vatandaşlarına, konuşmadan vereceği öğütlerle yardım etsin. Hatta Forum bile girmesi tehlikeli olan bir yer midir? Evlerde, gösterilerde, davetlerde iyi bir meslektaş, güvenilir bir dost, ılımlı bir sofra arkadaşı olmaya dikkat

etsin. (4) Bir vatandaş olarak görevlerini mi yitiriyor? Bir insan olarak görevlerini yerine getirsin. Bu sebeple biz yüce bir ruhla kendimizi tek bir kentin duvarları içinde hapsetmedik, ama bütün dünya ile bağlantı içine girdik ve erdemimize daha geniş alan tanınsın diye, dünyayı kendimiz için vatan ilan ettik. Yargıç koltuğu sana kapalı mıdır ve konuşma kürsülerinden ya da toplantı yerlerinden uzak mı tutuluyorsun? Geriye dönüp bak, arkanda ne genişlikte bölgeler, ne çoklukta halklar olduğuna; daha büyük bir bölgenin bırakılamayacağı kadar geniş bir kısımla sınırlanmazsın asla. (5) Ama bütünüyle senin kusurun olmamasına dikkat et; çünkü *consul*[15] ya da *prytanis*[16] ya da bir ulak ya da *sufes*[17] olmadan devlete hizmette bulunmak istemiyorsun. Komutan ya da *tribunus*[18] olmadan askerlik hizmeti yapmak istemezsen ne olacak? Bazıları ön safları tutacak olsalar bile, kura ile belirlenen bir görev seni ihtiyatlar sınıfına koymuş olsa bile, oradan sesinle, öğüdünle, örnek davranışınla, ruhunla hizmet ver; elleri kesilmiş olduğu için yerinde duran ve sesiyle yardım eden bir kişi savaşta bile birçokları için verecek bir şey bulur yine de. (6) Şöyle bir şey yaparsın: Eğer talih seni devletin en öndeki safından uzaklaştırmışsa, yine de olduğun yerde durasın ve bağırmanla yardım edesin ve birisi gırtlağına basmışsa, yine de olduğun yerde durasın ve susmakla yardımcı olasın. İyi bir vatandaşın hizmeti asla yararsız değildir; işitilen ve görülen bir kişi yüz ifadesiyle, başını önüne eğişiyle, susmadaki inatçılığıyla ve yürüyüşüyle yararlı olur. (7) Tat almanın ve dokunmanın dışında, kokusu ile yardımcı olan, sağlığa yararlı bazı şeyler vardır, böylece erdem uzaktan ve gizlice çıkarını da korur. İster sakin sakin yürüsün ve kendi hakkını kullansın, ister ayrılması başkalarına bağlı olsun ve yelkenleri toplamaya zorlansın, ister sakin ve sessiz olsun ve dar bir alanda hapsolmuş olsun, isterse örtüsü açık olsun, hangi durumda olursa olsun yararı dokunur. Niçin sen, iyi bir biçimde dinlenmeye çekilen bir kimse örneğinin çok az yararı olduğunu düşünüyorsun? (8) Böylece, etkin yaşam rastlantısal engellerle ya da devletin koşulları sebebiyle engellendikçe, boş zamanı işlerle harmanlamak en iyinin de iyisidir; onurlu bir eyleme yer verilmedikçe hiçbir şey engellenmiş sayılmaz.

5. (1) Atinalıların kentini 30 tiran[19] mahvettiğine göre, onların kentinden daha acınası bir durumda olan başka bir kent bulabilir misin acaba? Her biri çok iyi kişiler olan 1300 vatandaş öldürmüşlerdi, buna rağmen katliama son vermiyorlardı, aksine kendi zalimlikleri onları kışkırtıyordu. Bu kentte yargıçların en sofusu olan Areos pagos[20] vardı, bu kentte senatoya benzeyen bir senato ve bir halk meclisi vardı, aksi cellatlar topluluğu hergün toplanıyordu ve mutsuz senato binası tiranlara dar geliyordu! Hizmetkârlar kadar tiranın bulunduğu bu kent huzur bulabilir miydi? Ne zihinler için özgürlüğü geri alma konusunda herhangi bir ümit ileri sürülebiliyordu, ne de kötülerin bu kadar büyük olan gücü karşısında bir çare görünüyordu. Çünkü zavallı kent için bu kadar çok Harmodios[21] neredendi? (2) Ama Sokrates[22] bunların ortasında idi; yas tutan ve devlet konusunda kederlenen kent babalarını yüreklendiriyordu ve kendi mali kaynaklarından korkan zenginlerde, tehlikeli olan açgözlülüğe karşı gecikmiş bir pişmanlık duygusu buluyordu ve otuz efendinin arasında özgür birisi olarak yürürken öykünmek isteyenler için büyük bir örnek sergiliyordu. (3) Bununla birlikte bu adamı Atinalılar zindanda öldürdüler ve güvenilir tiranların topluluğuna sataştığı için, özgürlük onun özgürlüğünü taşıyamadı. Hem parçalanmış bir devlette akıllı bir adamın kendini göstermesine fırsat bulunduğunu hem de refah içinde ve mutlu bir devlette yüzsüzlüğün, kıskançlığın, başka binlerce atıl kusurun üstün geldiğini bilirsin. (4) Sonuç olarak devlet kendini her ne şekilde adayacaksa, talih her ne şekilde izin verecekse, kendimizi ya öyle genişleteceğiz ya da öyle daraltacağız ki, en azından hareket edebileceğiz ve korkuya kapılıp hareketsiz kalmayacağız. Gerçekten de o, tehlikeler her yönden tehdit ederken, çevresinde silahlar ve zincirler şaklayıp dururken erdeme zarar vermeyen ve de onu gözden kaybetmeyen bir adam olmuş olacak! Çünkü kendini yok etmek kurtulmak demek değildir. (5) Düşünüyorum da, Curius Dentatus,[23] kendisinin yaşamaktansa ölmüş olmayı yeğlediğini söylüyordu; gerçekten de, yaşayanların arasından ölmeden önce ayrılman kötülüklerin en kötüsüdür. Eğer devletin hiç de rahat olmayan bir zamanına rastlamışsan, boş zaman ve edebiyat için daha fazla zaman talebinde bulunman ge-

rekecektir, tıpkı tehlikeli bir deniz yolculuğunda zaman zaman limana sığınmayı istemen ve işler seni bırakıncaya kadar beklememen, ama onlardan kendiliğinden ayrılman gibi.

6. (1) Öncelikle kendimizi incelememiz gerekecek, sonra üstleneceğimiz görevleri, daha sonra da bu görevleri kendileri sebebiyle ve kendileriyle birlikte üstlendiğimiz kişileri.

(2) Her şeyden önce insanın kendisine değer vermesi gerekir, çünkü genellikle yapabileceğimizden daha fazlasını yapabiliriz gibi gelir bize. Birisi güzel konuşma yeteneğine duyduğu güvenle tökezleyecektir, bir başkası, taşıyabileceğinden daha çoğunu talep etmiştir kendi mirasından, bir diğeri zayıf bedenini zahmetli bir görevden dolayı yük altına sokmuştur. Bazılarının alçakgönüllülüğü, sağlam bir görünüm isteyen devlet işleri için çok az uygundur; bazılarının inadı mahkemeye uygun değildir; bazıları öfkelerine hâkim değillerdir ve herhangi bir kızgınlık, onların düşüncesizce sözler söylemelerine yol açar; bazıları nezaketlerini denetlemeyi bilmezler ve de tehlikeli kurnazlıklardan uzak durmazlar. Bunların hepsi için huzur görevden daha yararlıdır; dövüşken ve sabırsız bir yapısı olan kişi zarar getirecek bir özgürlüğün kışkırtmalarından kaçınsın.

(3) Daha sonra, üstlendiğimiz şeylerin kendisine değer verilmelidir ve gücümüz girişimde bulunmak üzere olduğumuz işlerle karşılaştırılmalıdır; çünkü işten çok, eylemcide her zaman için daha fazla güç olması gerekir; taşıyandan daha büyük olan yüklerin baskı yapması kaçınılmazdır. (4) Ayrıca bazı işler verimli oldukları kadar büyük değildir ve zorlukların çoğunu da birlikte getirir. Kendilerinden yeni ve türlü türlü uğraşların doğduğu şeylerden de kaçınman ve bağımsız bir insan olarak geri dönemeyeceğin yere yaklaşmaman gerekir; ya sonunu getirebileceğin ya da sonunu kesinlikle kestirebildiğin şeylere elini uzatmalısın; bir hareketinle daha fazla ilerleme kaydeden ve koyduğun yerde durmayan şeyleri bırakman gerekir.

7. (1) Özellikle insan seçimine değer vermek gerekir: Yaşamımızın bir kısmını adadığımız kişiler acaba saygıdeğer kişiler mi, acaba bu durum, zamanımızın onlar için kaybedilmesi şekli-

ne mi dönüşür; çünkü öte yandan bazıları da bize görevlerimizi verirler. (2) Athenodoros, böyle bir şey için kendisine hiçbir teşekkür borcu olmayan kişiye yemeğe bile gitmeyeceğini söyler. Masada yan yana oturacak dostlarını makamlarına göre düzenleyenlere, başkasına ait bir onura cömertlik gösteriyormuşçasına öğünleri halka yapılan ihsanlar yerine sayanlara Athenodoros'un hiç gitmeyeceğini anlıyorsundur, sanıyorum. Bunlardan tanıkları ve izleyenleri çıkar, kimsenin bulunmadığı bir lokanta hiç zevk vermeyecektir. Senin karakterin acaba iş yapmaya mı, yoksa serbest çalışmaya ve gözlem yapmaya mı daha uygundur, diye düşünmek gerekir ve yeteneğinin gücü seni nereye götürürse, oraya eğilmen gerekir. Isokrates[24], Ephoros'un[25] tarih kayıtlarını derlemede daha yararlı olduğunu düşünerek, duruma el koyup onu Forum'dan uzaklaştırmıştır; çünkü doğal yetenek zorlamalara iyi yanıt vermez, yaradılış direnç gösterirken, çabalamak boşuna olur.

(3) Güvenilir ve tatlı bir dostluk kadar hiçbir şey insan ruhunu memnun etmemiştir. Her türlü gizliliğin güvenilir bir biçimde emanet edildiği ve sahip olduğu bilgilerden senin sahip olduğun bilgilere oranla daha az korktuğun yüreklerin var olmaları ne kadar iyidir; bu yüreklerin konuşması huzursuzluğu giderir, bu yüreklerin bir düşüncesi senin kararını olgunlaştırır, neşeli halleri hüznü dağıtır, özellikle görünüşleri hoşa gider! Bunları, tabii ki hırslarından olabildiğince kurtulmuş olanları seçeceğiz; çünkü zaaflar yavaş yavaş yayılır ve sonradan gelenlerin her birinin üzerinden atlayarak geçip dokunma yoluyla zarar verir. (4) Böylece, tıpkı vebada olduğu gibi, artık harap olmuş ve hastalık sebebiyle yanmakta olan bedenlere yakın oturmamalıyız, yoksa tehlikelerin ardından gidiyor oluruz ve soluk alıp vermede güçlük çekeriz; arkadaşları seçmede, olabildiğince az kirli olanları kabul edecek şekilde, zeki olanlara önem veririz; sağlıklı olanları hasta olanlarla karıştırmak hastalığın başlangıcıdır. Akıllı olmadıkça, hiçbir kimseyi izlemeni veya kendine çekmeni, sana salık vermemişimdir. Bu kadar yüzyıldır aradığımız bu kişiyi nerede bulacaksın? En iyi olan yerine, en az kötü olan geçsin! (5) Eğer iyi insanları Platon[26] yanlıları ile Xenophon[27] yanlıları arasında ve şu Sokratik doğurtmanın[28] ürünleri arasın-

da arıyorsan, ya da eğer, en büyük suçların faillerinden daha kötü olan ve başka hiçbir zamanda bulunmayan kişilere olduğu gibi, Cato'nun[29] yüzyılında doğmuş onurlu birçok kişinin de yaşadığı Cato çağı için sana izin veriliyorsa, daha mutlu bir seçme fırsatını zor elde edersin; Cato'nun anlaşılabilmesi için, her iki topluluğa da ihtiyaç vardı: Hem kendisini beğendirmesi için iyilerin, hem de üzerlerinde gücünü denemesi için kötülerin bulunması gerekmiştir. (6) Şimdi iyilere duyulan bu kadar büyük gereksinme karşısında, seçim gerçekten, pek de titiz olmayacaktır. Yine de her şeyden önce mutsuzlardan ve her şeye acı acı feryat edenlerden kaçınılsın, yakınmalarına uygun sebepler bu kişilerin hoşuna gider. Ona güvenin ve dostluk izin verse de, yine de tedirgin ve her şeye ağlayan bir arkadaş dinginliğin düşmanıdır.

8. (1) İnsanların sıkıntılarının en büyük kaynağı olan mirasa geçelim; çünkü, sıkıntı duyduğumuz bütün başka şeyleri; ölümleri, hastalıkları, korkuları, arzuları, acılara ve zahmetlere katlanmayı paramızın bize gösterdiği kötü şeylerle karşılaştırırsan, bu kısım çok daha baskın çıkacaktır. (2) Böylece düşünmek gerekir ki, kaybetmektense sahip olmamak ne kadar daha hafif bir kederdir; ve yoksulluğun, zarara ilişkin ne kadar az şansı varsa, kedere ilişkin de o kadar az şansı olduğunu anlayacağız. Çünkü, zenginlerin zarar-ziyana daha yürekliliklе katlandıklarını sanıyorsan yanılıyorsun; bir yaranın acısı en büyük ve en küçük bedenler için eşittir. (3) Saçsızlar için saç istenmesinin, uzun saçlılar için saç istenmesi kadar usandırıcı olmadığını Bion[30] uygun bir biçimde dile getirmiştir. Yoksullar konusunda da zenginler konusunda da aynı şeyin geçerli olduğunu, onlar için kederin eşit olduğunu bilesin; çünkü paraları her ikisine de sıkı sıkı yapışmıştır ve onlar hissetmeden sökülüp çıkarılamaz. Kaybetmektense, sahip olmamak, söylediğim gibi, daha katlanılabilir bir şeydir ve daha kolaydır; ve böylece, talihin yüzüstü bıraktığı kişilerden çok, hiçbir zaman önem vermediği kişilerin daha neşeli olduklarını göreceksin. (4) Yüce ruhlu bir kişi olan Diogenes[31] bunu gördü ve bir şeyin kendisinden koparılıp götürülememesini sağladı. Sen bunu yoksulluk, kıtlık, mahrumiyet ola-

rak adlandır, güvencede olma duygusuna istediğin utanç verici ismi yükle. Eğer hiç kaybetmeyen başka birisini bana bulacak olursan, bu adamın mutlu olduğunu düşünmeyeceğim. Ya ben yanılıyorum, ya da açgözlüler, hilekârlar, haydutlar, yağmacılar arasında, kendisine zarar verilemeyecek tek kişi olmak üstün bir şeydir. (5) Eğer birisi Diogenes'in mutluluğundan kuşkuya düşüyorsa, acaba aynı derecede mutlu bir biçimde yaşıyorlar mı diye, aynı kuşkuyu ölümsüz tanrılar söz konusu olduğunda da duyabilir; çünkü onların mal mülkü, bahçeleri, başka bir köylü için değerli olabilecek başka kırlık alanları ve de Forum'da büyük çıkarları yoktur. Zenginlere şaşırıp kalan her biriniz, utanç duymuyor musunuz? Haydi evrene bir dönüp bak; her şeyi veren, hiçbir şeyi olmayan tanrıların yoksul olduklarını göreceksin. Rastlantısal olan her şeyden kendini sıyırmış olan bu kişinin sen zengin olduğunu mu, yoksa ölümsüz tanrılara mı benzediğini düşünüyorsun? (6) Pompeius'tan[32] daha zengin olmaktan utanç duymamış olan Pompeius'un azatlısı Demetrius'u[33] sen daha mutlu bir adam olarak mı adlandırıyorsun? Kendisi için zenginlik oldum olası iki köleden ve daha geniş bir ambardan ibaret olan adama, sanki bir ordu komutanınaymış gibi her gün birçok köle veriliyordu. (7) Diogenes'in yegâne kölesi kaçmıştır, ama kendisine söylendiğinde, onu geri getirmeyi çok fazla düşünmemiştir. "Ayıptır," der, "Manes, Diogenes olmadan yaşayabilirken, Diogenes'in Manes olmadan yaşayamaması." Bana öyle geliyor ki, şöyle demiştir: "Ey talih, kendi işini yap; Diogenes'in yanında artık senin işin yoktur. Kölem benden kaçmıştır, aslında kaçıp kurtulan benim!" (8) Bir ev kölesi terziye ve beslenmeye gereksinim duyar; en açgözlü hayvanların midelerini fazlasıyla göz ardı etmemek gerekir; elbise satın almak gerekir ve çok açgözlü olan ellerine bekçilik etmek gerekir ve sızlanıp kötü sözler söyleyen insanların hizmetinden yararlanmak gerekir. Çok kolay bir biçimde "hayır" diyeceği kişi olarak, kendisinden başka bir kimseye hiçbir borcu olmayan kişi ne kadar daha mutludur! (9) Ama talihin haksızlıklarına daha az göğüs germemiz için, kuşkusuz, miras azaltılmalıdır. Savaşta kendi silahlarına hedef olabilen bedenler, sapır sapır dökülen bedenlerden ve büyüklüğü her yönden aldığı yaralarla ortaya çıkan bedenlerden

daha yetenecklidirler. Paranın en iyi durumu, yoksulluğa düşmeyen ve yoksulluktan uzaklaşmamış olan durumudur.

9. (1) Eğer önceden tutumluluk hoşumuza gitmişse, bu ölçü de hoşumuza gidecektir, tutumluluk olmadan hiçbir servet yeterli olmaz, ne de yeterince artar, ayrıca çaresi kendine çok yakın olduğundan, yoksulluğun kendisi, tutumluluğu davet ederek kendini zenginliğe dönüştürebilir. (2) Tantanayı kendimizden uzaklaştırmaya ve eşyaların süslü oluşlarını değil, gerekliliğini değerlendirmeye alışalım. Yiyecek açlığı bastırmalı, içecek susuzluğu, şehvet gerekli olduğu yerde akmalı; uzuvlarımıza bağlı olmayı öğrenelim, giyinme biçimimizi ve yaşam biçimimizi yeni örneklere göre düzenlemeyi değil, ama atalarımızın geleneklerinin öğütlediği gibi düzenlemeyi öğrenelim; nefsine hâkimiyeti artırmayı, lüks düşkünlüğünü baskı altında tutmayı, hırsı yumuşatmayı, kızgınlığı yatıştırmayı, yoksulluğa aynı gözle bakmayı, tutumluluğu gerçekleştirmeyi öğrenelim; birçokları utanç duyacak olsalar bile, doğal arzular fazlalaştıkça, bunlara hazır çareleri daha az uygulamayı, frenlenmiş ümitlere sahip olmayı ve sanki zincirler altındaymış gibi geleceğe erişmeye çabalayan ruha sahip olmayı, yani, talihten gelenden çok, bizden gelen zenginlikleri istemeyi öğrenelim. (3) Pek çok fırtınanın denize yelken açmakta olanlara saldırmayacağı gibi, bu kadar çeşitli ve haksız kaza da asla ortadan kaldırılamaz. Kısa mızrakların boşluğa düşmeleri için, sorunlar dar bir alana toplanmalıdır; böylece sürgünler, bazen de felaketler çareye boyun eğmişlerdir, daha az zararla, daha ağır olanları iyileştirmişlerdir. Ruh, emirleri güçlükle duyduğu zaman ve sakince iyileştirilemediği zaman onu yoksulluk, şerefsizlik ve mal mülkün tahribatı engelliyorsa, kötülük kötülükle karşılanıyorsa, niçin ona karşı önlem alınıyor olmasın? Öyleyse kalabalık olmadan yemek yiyebilmeye ve birkaç köleye hizmet etmeye ve buna uygun olan giysileri hazırlamaya ve daha sınırlı bir yerde yaşamaya alışalım. Sadece *circus*'taki[34] yarış ve müsabakalarda değil, ama bu yaşam kulvarlarında da en içtekine kıvrılmak gerekir.

(4) Çalışmalarla ilgili en cömert harcamalar bir sınıra sahip oldukları sürece bir yönteme de sahip olurlar. Sahibinin, başlık-

larını bütün yaşamı boyunca güçlükle okuduğu sayısız kitaplar ve kitaplıklar niçindir? Kalabalık, öğrenmekte olan kişiyi yük altına sokar, öğretmez; ve birçok yazar arasında dolaşmaktansa, birkaç yazara kendini vermek çok daha doyurucu olur. (5) İskenderiye'de 40 bin kitap yanmıştır[35]; bu kitaplığın, kralların inceliğinin ve gösterdikleri özenin önemli bir yapıtı olduğunu söyleyen T. Livius[36] gibi, bir başkası da onu saray zenginliğinin en güzel anıtı olarak övmüştür. Bu bir çeşni ya da merak değildi; ama meraklı bir müsriflikti, hayır, meraklı bile değil, ama gösteri için bir araya getirmişlerdi, tıpkı çocuklara özgü edebiyat bilgisinden bile yoksun olan birçokları için kitapların araştırma araçları değil de, yemek odalarının süsleri olması gibi. Böylece kitapların ne kadarı yeterliyse, o kadarına sahip olunsun, depolanmasın. (6) "Korinthos[37] alaşımlarından ve renkli tablolardan çok, buna harcama yapmış olmak daha şereflidir" diyorsun. Gereğinden fazla olan şey nerede olursa olsun, yanlıştır. Kitap ciltlerinin en çok, görünüşleri ve başlıkları hoşuna giden, turunçgil ağacından ya da fildişinden yapılmış dolaplar temin etmeye çalışan, ya bilinmeyen ya da onaylanmamış yazarların yapıtlarını arayan ve bu kadar binlerce kitabın arasında şaşkınlıktan ağzı açık kalan bir insanı niçin mazur gösterdiğine ilişkin ne sebep ortaya koyuyorsun? (7) Sonuç olarak, tembel olanların evlerinde, bütün nutuk ve tarih kitaplarını, tavandan yere kadar kurulmuş kitap raflarını göreceksin; çünkü artık soğuk su hamamları ile sıcak su hamamları arasında bulunan bir kitaplık evin zorunlu bir donanımı olarak düzenlenmektedir. Eğer çalışmalara karşı duyulan aşırı hırs sebebiyle hata yapılıyorsa, elbette bağışlarım. Gizli yeteneklerden dikkatle seçilmiş ve yazarların portrelerine göre sınıflandırılmış yapıtlar, artık, duvarların görüntüsü ve zarifliği için bir araya getirilmektedir.

10. (1) Ama zor bir yaşam türünün içine düşmüşsündür ve senin haberin olmadan, genel ya da özel talih, ilmeğini sana atmıştır; bu ilmeği ne çözebilirsin, ne de parçalayabilirsin. Ayaklarına zincir vurulmuş olanların yüklere ve bacaklarının ağırlığına ilkin güç bela katlandıklarını düşün; daha sonra bunlardan nefret etmemeye, ama katlanmaya karar verdikleri zaman, zorunlu-

luk onlara cesurca katlanmayı, alışkanlık kolayca katlanmayı öğretir. Eğer kötülükleri nefret edilen şeyler olarak yapmaktan çok önemsiz şeyler olarak düşünmeyi istemişsen, hangi tür yaşamda olursa olsun, eğlenceler, gevşemeler ve zevkler bulacaksın. (2) Hangi sıkıntılarla doğduğumuzu bildiği için, çarçabuk en ağırlarına alışmaya bizi götürürken, felaketlere ve zorluklara alışkanlığı bulmuş olan doğa, başka hiçbir şeyde bize daha çok yardımcı olmamıştır. Eğer talihsizliklerin sık sık yinelenmesi ilk darbedekiyle aynı güce sahip olursa, bunlara hiç kimse dayanamaz. (3) Hepimiz talihe bağlanmışız. Bazılarının zinciri altındandır ve gevşektir, bazılarının zinciri sıkı ve bayağıdır; ama ne fark eder? Tümünün çevresini aynı bekçiler sarmıştır ve sen belki de, sol elinde daha hafif bir zincir olduğunu düşünmezsen, bağlamış olanlar da bağlanmış olurlar[38]. Birinin çevresini şeref payeleri, bir başkasının çevresini mal mülk kuşatır; bazılarını soyluluk, bazılarını aşağı bir soydan olmak yük altına sokar; bazılarının başları başkalarının emirleri altındadır, bazılarınınki ise kendi emirleri altında; bazılarını sürgün bir tek yerde tutar, bazılarını din adamlığı görevi![39] (4) Bütün yaşam bir köleliktir. Böylece kişinin kendi durumuna alışması gerekir ve bu durumdan olabildiğince çok az yakınması gerekir ve çevresinde uygun bir şey olduğunda da ele geçirmesi gerekir; içinde sakin bir ruhun huzur bulmadığı hiçbir şey bu kadar acı değildir. Çoğu kez çok küçük alanlar, sınıflandırmadaki ustalık sebebiyle, birçok kullanımlara açık olmuşlardır ve dar ölçülerde olsa bile, bir düzenleme orayı yaşanabilir kılmıştır. Aklını zorluklar için kullan; sert olan şeyler yumuşatılabilir, dar olanlar genişletilebilir ve ağır olan şeyler akıllıca katlanana daha az baskı yapar.

(5) Ayrıca arzular uzağa gönderilmemelidir, ama onların, yakındaki yerler için dışarı çıkmalarına izin vermeliyiz, çünkü bütünüyle kapalı tutulmaya katlanamazlar. Gerçekleşemeyecek olan şeyleri ya da güçlükle gerçekleşebilecek olan şeyleri bir kenara bırakıp, yakınımıza konulmuş ve ümidimize yakın olan şeylerin peşinden gidelim, ama bilelim ki dışarıdan farklı görünümlere sahip olan, içte ise bir o kadar yararsız olan her şey aynı derecede önemsizdir. Daha yüksekte duranları kıskanmayalım; yüksek görülen yerler engebelidirler.

(6) Adaletsiz kaderin tehlikeli bir duruma soktuğu kişiler, kendiliğinden övüngen olan şeylerden gururlarını geri çekerek ve kendi talihlerini yapabildikleri kadarıyla düzlüğe çıkararak, yeniden daha güvencede olacaklardır. Birçokları da vardır ki, bunların, düşmeden inemeyecekleri doruklarda zorunlu olarak durmaları gerekir, ama başkaları için yük olmaya zorlanmanın, kendilerine en büyük yük olduğunu, yükseltilmemiş ama çivilerle mıhlanmış olduklarını kanıtlasınlar. Adaletle, nezaketle, insancıllıkla, cömert ve lütufkâr bir elle, sonraki düşüşlere yönelik olarak birçok yardım sağlarlar, bu yardımların ümidiyle daha emin bir biçimde asılı kalırlar. Yine de hiçbir şey bizi ruhun bu dalgalanmalarından, büyümenin sınırını hep birisinin biçimlendirmesinden, vazgeçme kararını talihe bırakmasından, örneklerin haddini bilmeyi teşvik etmesinden öte, kendiliğinden durması kadar korumamıştır. Böylece bazı arzular zihni uyaracaktır ve sona erdikleri için de onu bitimsiz olana ve belirsiz olana doğru götürmeyeceklerdir.

11. (1) Benim bu konuşmam olgun olmayanlar, sıradan olanlar ve akıl sağlığı yerinde olmayanlar içindir; akıllı adam için değil. Akıllı adamın korkakça ve de adım adım yürümemesi gerekir; çünkü özgüveni o kadar büyüktür ki kaderine karşı yürümekten kuşku duymamaktadır ve onun için konumundan asla vazgeçmeyecektir. Kaderden korkacak yeri yoktur, çünkü sadece kölelerini, mal ve mülkünü ve onurunu değil, bedenini, gözlerini, ellerini ve yaşamı insan için daha değerli kılan her şeyi ve hatta kendisini de güvenilir olmayan şeyler arasında sayar; kendisine borç olarak verilmiş de, istendiğinde somurtmadan geri verecekmiş gibi yaşar. (2) Böylece kendisi için değersiz olmaz, çünkü kendine ait olmadığını bilir; en azından her şeyi, nasıl ki dindar ve mübarek bir insan güven sağlamak için her girişimi hep savunur, aynı şekilde gayretle, dikkatle yapacaktır. Girişimlerinden vazgeçmesi emredilecek olduğunda ise, kaderden yakınmayacaktır, ama şöyle diyecektir: (3) "Ele geçirdiğim ve elimde tuttuğum şey için teşekkür ederim. Büyük bir kazanç karşılığı senin işlerini izledim, ama böyle emrettiğin için, böyle yapıyorum, minnettar ve hoşnutluk içinde, geri vermeyi kabul

ediyorum. Eğer senin bir şeyine sahip olmamı hâlâ istiyorsan, hizmet ederim; eğer başka bir şey hoşuna giderse, ben işimi, gümüş paramı ve gümüş eşyalarımı, evimi ve ailemi gerçekten bırakırım, geri veririm." Doğa önceden bize emanet ettiklerini hatırlamış olacak; ve kendisine diyeceğiz ki: "verdiğin zamankinden şimdi daha iyi olan ruhu geri al! Zorluk çıkarmıyorum ve de geri çekilmiyorum; kişiye bilincinde değilken verdiğin şeye, o kişi tarafından istekle donatılmış olarak sahip oluyorsun: al, götür." (4) Geldiğin yere geri dönmek ne ağır bir şeydir? İyi bir biçimde ölmeyi bilmeyen her bir kişi kötü bir biçimde yaşayacaktır. Böylece ilkin bu şey için belirlenen değer düşürülmelidir ve yaşam soluğu değersiz şeyler arasında sayılmalıdır. Cicero'nun[40] dediği gibi, gladyatörleri düşmanımız sayarız; ne şekilde olursa olsun yaşamı elde etmeyi arzu ediyorlarsa; dostça davranırız, eğer yaşama karşı küçümseme gösteriyorlarsa. Aynı şeyin bizim de başımızda olduğunu bilesin; çünkü çoğu kez ölmenin sebebi, korkudan ölmektir. (5) Kendi kendine şakalaşan şu talih der ki: "Kötü ve tehlikeli hayvan, niçin seni koruyayım? Boynunu uzatmayı bilmediğin için, daha çok yaralanacaksın ve öldürüleceksin. Ama boynunu çekmeyip kılıcı elinle karşı koymadan cesaretle kabul edersen, hem daha uzun süre yaşayacaksın, hem de sıkıntıya düşmeden öleceksin." (6) Ölümden korkan kişi yaşayan insan için asla bir şey yapmaz. Kendisine gebe kalındığında, kendisi için hemen bunun uygun görüldüğünü bilecek olan kişi kurala göre yaşayacaktır, ve aynı zamanda, gerçekleşecek olan şeylerden herhangi birinin birdenbire olmamasını aynı ruh gücüyle gerçekleştirecektir. Çünkü herhangi bir şey olabilir diye, sanki olacakmış gibi gözetleyerek, bütün kötülüklerin, önceden hazırlıklı olanlara ve bunları bekleyenlere yeni bir şey getirmeyecek olan saldırılarını hafifletecektir; bunlar kaygı duymayan, sadece mutluluğu bekleyenler için ağır gelir. Tutsaklık, felaket ve yangın, hastalıktır; bunlardan hiçbiri beklenmeyen bir şey değildir: (7) Doğanın beni ne kadar çalkantılı bir dostluğa hapsetmiş olduğunu biliyordum. Benim çevremde sık sık, ölen kişi için acı feryatlar atılmıştır; kapı eşiğimin ötesinde, zamansız cenaze töreni alayına yol gösteren hep bir meşale ve mum olmuştur; çoğu kez yıkılmaya yüz tutmuş bir yapının tuğlaların-

dan bir gürültü çıkmıştır; Forum'un, senato binasının, benimle görüşme yapmak isteğinin biraraya getirdiği kişilerden birçoğunu gece alıp götürmüştür ve bir tabut, dostların birbirine bağlanmış ellerini ayırmıştır. Her zaman çevremde dolaşan tehlikelerin, günün birinde bana yaklaşmış olmasından şaşkınlık mı duyayım? Deniz yolculuğuna çıkmak üzereyken, oturup fırtına üstüne düşünmeyen insanların sayısı çok fazladır. (8) Kötü bir yazarın sözlerindeki iyi şeylerden asla utanç duymayacağım. Trajedi ve komedi şairlerinden daha güçlü olan Publilius[41] budalaca *mimus*'ları ve seyircinin oturduğu tarafa yönelik sözleri bıraktıktan sonra, sadece komediden değil, trajediden de daha güçlü sözler olarak söylediği başka birçok sözler arasında şunu da söylemektedir:

Bir kimsenin başına gelebilen şey herkesin başına gelebilir

Eğer birisi bunu özümsemişse ve başkalarıyla ilgili bütün kötülüklere –bunlardan her gün bol bol bulunmaktadır– sanki onlardan kendisine doğru gelen serbest bir yol varmış gibi bakmışsa, kendisine saldırılmadan çok daha önce silahlanacaktır; (9) tehlikelere dayanması için ruh, tehlikelerden sonra gecikmeli olarak donatılır. "Bunun olacağını düşünmedim" ve "sen bunun olacağına hiç inanır mıydın?" diyorsun. Neden olmasın? Arkasından yoksulluğun ve açlığın ve de dilenciliğin gelmediği zenginlik hangisidir? *Praetexta*'sına[42] ve kehanet sopasına ve *lora patricia*'ya[43] iğrençliklerin eşlik etmediği ve bir utanç lekesinden doğan kınamanın, binlerce kusurun ve aşırı horgörmenin eşlik etmediği hangi makam vardır? Felaketi, eziciliği, hükümdarı ve cellatı hazırlanmamış hangi krallık vardır? Bunlar uzun zaman aralıklarıyla ayrılmış şeyler değillerdir, ama taht ile başkalarının dizleri arasında anlık süreler vardır. (10) Öyleyse her koşulun değişebilir olduğunu ve bir kimsenin başına her ne gelebilirse, senin de başına gelebileceğini bil! Zenginsin: Pompeius'tan[44] daha zengin olabilir misin? Eski akraba, yeni misafir Gaius, kendi evini kapatması için, imparatorluk sarayını ona açtığı zaman, Pompeius'un ekmeği, suyu yoktu! Kendi arazisinde doğan ve dökülen bu kadar çok ırmağı bulunduğu halde, yağ-

mur dilenmiştir. Açlık çeken Pompeius mirasçısı resmi bir cenaze töreni hazırlarken, akrabasının sarayında açlıktan ve susuzluktan ölmüştür. (11) Çok yüksek resmi görevlerle uğraşmışsın; Seianus'un[45] uğraştığı kadar büyük, beklenmedik ya da genel resmi görevlerle uğraşabilir misin? Senatonun onu alıp götürdüğü gün, halk onu parçalara ayırmıştır; ona verilebilenlerin her birini tanrılar ve insanlar bir araya getirmişlerdi, o adamdan geriye celladın çekip çıkaracağı hiçbir şey kalmamıştır! (12) Kralsın: Seni, kendi odun yığınının hem yakıldığını hem de söndürüldüğünü canlı olarak gören, sadece krallık için değil, kendi ölümü için de canlı bırakılmış olan Kroisos'a[46], Roma halkının, ürktüğü için, bir yıl süreyle gözetim altında bulundurduğu Iugurtha'ya[47] göndermeyeyim. Afrika'nın kralı Ptolemaios'u[48], Armenia'nın kralı Mithridates'i[49] Gaius'un muhafızları arasında gördük; biri sürgüne gönderildi, diğeri daha hüsnüniyetli bir biçimde sürgüne gönderilmeyi arzuluyordu! İnişli çıkışlı olayların bu kadar büyük değişkenliği içinde gelecek için yapılacak bir şeyin yoksa, önceden deneyimli kimselerin dindirmiş olduğu felaketler için kendine güç verirsin.

12. (1) Bunlardan sonuncusu şu olacaktır: ya anlamsız şeyler içinde ya da anlamsız bir şeyden ötürü zahmet çekmeyelim, yani ya erişemeyeceğimiz şeyler için uğraşmayalım, ya da ulaştığımızda arzularımızın değersizliğini ancak birçok utanç verici şeyden sonra anlamayalım. Bu demektir ki, ya yararsız bir zahmet sonuçsuz olmasın, ya da çabayı hak etmeyen bir sonuç olmasın; çünkü eğer başarılı olunmazsa, ya da başarılı olunup utanç verirse, bunlardan sonra üzüntü tümüyle kendiliğinden gelir. (2) Evlerin etrafında, tiyatrolarda ve Forum'da dolaşan insanların büyük çoğunluğunda var olan türden bir kararsızlığı azaltmak gerekir; sürekli bir şey yapan insanlar gibi görünerek kendilerini başkalarının işlerine verirler. Eğer bunlardan birine evden çıkarken şöyle sormuşsan: "Nereye? Ne düşünüyorsun?" Sana şöyle cevap verecektir: "Gerçekten bilmiyorum; ama birilerini göreceğim, bir şey yapacağım." (3) Plansız bir biçimde, iş arayarak amaçsız dolaşırlar, belirlemiş oldukları işleri yapmazlar, ama onlara doğru koşmuşlardır. Bir ağacın en tepesine ve oradan da en

aşağısına yararsız bir biçimde hareket eden, ağaçların arasından sürünerek sokulan karıncaların sahip olduğu türden bir koşuşturma, onlar için düşüncesiz ve boşuna bir koşuşturmadır; birçokları bu karıncalara benzer bir yaşam sürerler, bunların tembelliğini, birisi, hiç de haksız olmayarak, tezcanlı tembellik olarak adlandırabilir. (4) Bazıları sanki bir yangına koşuyorlarmış gibi koştukları için, onlara acırsın; karşılaştıklarına sürekli çarparlar ve kendilerini ve başkalarını aceleye sokarlar, yine de, karşılık olarak selam vermeyecek birini selamlamak üzere ya da tanımadıkları bir insanın cenaze törenine eşlik etmek üzere ya da sık sık mahkemeye başvuranın duruşmasına, ya da sık sık evlenen bir kadının nişanlanmasına koştuklarından ve tahtırevanın peşinden gidip bazı yerlerde de onu taşıdıklarından, kendilerini ve başkalarını aceleye sokarlar. Sonra gereksiz bir yorgunlukla geri döndüklerinde, niçin dışarı çıktıklarını, nerede bulunduklarını kendilerinin de bilmediğine, ertesi gün o aynı izler arasında dolaşmak üzere yemin ederler. (5) Böylece bütün çabamız bir yere toplansın, bir yere yönelsin! Çalışkanlık huzursuz insanları harekete geçirmez, ama işlerin yanlış tasarımı budalaları harekete geçirir. Çünkü onlar bile bir ümit olmadan harekete geçmezler; onları bir işin görünüşü cezbeder, hasta bir zihin görünüşün değersizliğini ortaya çıkarmaz. (6) Aynı şekilde, karışıklığı artırmak için ortaya çıkan insanlardan her birini yararsız ve önemsiz sebepler, kentin içinden geçirerek çevrede dolaştırır; uğraşacağı hiçbir şeyi olmayanı da, günün ağarması dışarı çıkarır ve birçok kişinin kapı eşikleriyle boş yere çarpışıp onların çığırtkanlarını sırayla selamlar, birçokları tarafından kapının dışında bırakılınca, bütün hepsinin içinden hiçbirinin evde bulunmamasının, kendisinin evde bulunmamasından daha zor olduğuna karar verir. (7) Bu kötü şeyden şu çok iğrenç zaaf türemektedir: Gizlice kulak kabartma ve kamuya açık ya da gizli meselelerle ilgili soruşturma ve güvenilir bir biçimde anlatılmayan ve de güvenilir bir biçimde işitilmeyen birçok olayla ilgili bilgi.

13. (1) Bunu amaç edinmiş olan Demokritos'un şöyle başlamış olduğunu düşünüyorum: "Sessizce yaşamayı isteyecek olan kişi, ne özel olarak ne de resmi olarak, birçok şeyi bir arada yap-

masın. Tabii ki, gereksiz şeyleri ima ederek. Çünkü eğer gerekliyseler, hem özel olarak hem de resmi olarak yapılmalıdır; gerçekten de ağırbaşlı bir görev bizi çağırmadığında, eylemler durdurulmalıdır. (2) Çünkü, nadiren girişimde bulunmak, öte yandan hep talih üzerinde düşünmek ve karşısındakine güven konusunda kendi kendine hiç söz vermemek en güvenilir şeyler olduğuna göre, çok iş yapan kişi, çoğu kez talihin kendisi üzerinde yetkisinin olmasına sebep olur. "Eğer bir şey olmazsa, deniz yolculuğuna çıkacağım" ve "eğer bir şey karşı çıkmayacak olursa, *praetor*[50] olurum" ve "eğer araya bir şey girmezse, ticari işim bana kazanç sağlayacak." (3) Demek ki, akıllı insanın başına beklentisi dışında hiçbir şey gelmez: Bunu insanın başına gelen kazalardan ayrı tutmuyoruz, ama zaaflarından ayrı tutuyoruz; onun başına istediği her şey gelmez, ama tasarladığı her şey gelir; özellikle de tasarladığı şeylere bir şeyin karşı koyabileceğini düşünmüştür. Yüzüstü bırakılmış bir arzunun verdiği acı ise ruha daha hafiflemiş olarak ulaşmalıdır, tabii ki ona başarı sözü vermemişsen.

14. (1) Kararlaştırılmış işlere kendimizi çok fazla vermeyelim; ve bizi rastlantının ittiği şeylere geçmeyelim; ve amacın veya konunun değişmesinden çok korkmayalım diye, kendimizi de uysallaştırmamız gerekir, huzur için çok zararlı bir zaaf olan tutarsızlığın bizi çekip almaması koşuluyla. Çünkü hem huzursuz ve zavallı bir kararlılığa ihtiyaç vardır, –bunun zararına talih daima bir şeyleri zorla ele geçirir– hem de, hiçbir yerde kendini bir sınır içinde tutmayan tutarsızlık çok daha ağır olsa gerek. Dinginlik için her ikisi de tehlikelidir, hem hiçbir şeyi değiştirememek, hem de hiçbir şeye katlanamamak. (2) En azından ruhun yabancı olan her şeyden kendini alıkoyması gerekir. Kendine güvensin, kendi kendine sevinsin, kendininkilere saygı göstersin, yabancılara ait şeylerden olabildiğince uzak dursun, ve kendini kendine adasın, zararları duyumsamasın, talihsizlikleri bile iyilikle yorumlasın. (3) Deniz kazası kendisine bildirildiğinde, bizim Zenon bütün mallarının batmış olduğunu duyunca, der ki, "Kader bana yüküm daha hafif olarak, bilgece konuşmamı emrediyor." Tiran, filozof Theodoros'u[51] ölümle ve hatta ce-

naze töreninin yapılmamasıyla tehdit ediyordu: "Kendi kendinin hoşuna niçin gidersin diye düşünürsün, kanımın bir damlası bile senin hâkimiyetindedir," der; "çünkü, münasebetsiz adam, toprağın altında mı, yoksa üstünde mi çürüdüğümün beni ilgilendirdiğini sanıyorsan, bu, cenaze töreni ile ilgilidir." (4) Her şeyden önce, kendisine karşı duyulan beğeniye, bizim yüzyılımızda doğmuş olmasının bile engel olamadığı, büyük bir adam olan Canus Iulius,[52] Gaius[53] ile uzun süre çekişmiştir, ayrılırken ona ünlü Phalaris[54]: "Budalaca bir ümitle kendine hemen iltifat etmeyesin, götürülmeni emrettim", dedikten sonra, (5) "ey pek muhterem *princeps*,[55] teşekkür ederim," diye cevap verir. Ne demek istediğinden, kuşkum var, çünkü aklıma birçok şey geliyor. Kışkırtıcı olmak ve içinde ölümün bir lütuf olduğu zalimliğinin ne kadar büyük olduğunu göstermek mi istemiştir? Yoksa her günkü deliliğiyle ona kusur mu bulmuştur? (Çünkü ona hem çocukları öldürülmüş olanlar hem de malları gasp edilmiş olanlar teşekkür ediyorlardı.) Yoksa sanki özgürlükmüş gibi isteyerek mi kabul etti? Hangisi olursa olsun, yüce bir ruhla yanıt verir. (6) Birisi şöyle diyecektir: "Bundan sonra Gaius onun yaşamasını emredebilirdi." Canus'un bundan korkusu yoktu; bütün buyruklarında Gaius'un sözünde duran birisi olduğu bilinen bir şey idi! Onun hiçbir kaygı duymadan, infaza kadar on günlük bir ara istemiş olduğuna inanıyor musun? Bu adamın bunları söylemiş olması, yapmış olması ve böyle dingin kalması olacak şey değil. (7) Centuria[56] komutanı ölüme gidenlerin sürüsünü çekiştirirken onun da çağrılmasını emrettiğinde, dama oynuyordu. Çağrılınca, taşları saydı ve oyun arkadaşına şöyle dedi: "Bak, ben öldükten sonra, yalan yere, senin kazanmış olduğunu söylemeyesin"; sonra *centurio*'yu[57] başıyla onaylarken, "benim bir taşla önde gittiğime tanıklık edeceksin," der. O tahtada sen Canus'un oyun mu oynamış olduğunu sanıyorsun? Vakit geçirmiştir! Arkadaşları böyle bir adamı kaybedecekleri için, üzgündüler: (8) "Niçin üzgünsünüz?" der. "Acaba ruhlar ölümsüz müdür, diye soruyorsunuz; ben pek yakında öğreneceğim." Gerçekliği kendi sonunda aramaktan ve kendi ölümünü bir araştırma konusu yapmaktan vazgeçmemiştir. (9) Ona kendi bilgesi eşlik ediyordu ve Tanrımız Caesar'a her gün kutsal törenin yapıldığı toprak yığını

artık uzak değildi; O, "şimdi ne düşünüyorsun, Canus?" der, "ya da nasıl bir zihne sahipsin?" "Bu çok hızlı değişim içinde, acaba ruh kendisinin dışarı çıkmakta olduğunu duyumsayacak mıdır, diye, gözlemlemeye karar verdim, der Canus. Ve bir şey keşfederse, arkadaşlarını ziyaret edeceğine ve ruhların durumunun ne olduğunu bildireceğine söz vermiştir. (10) İşte fırtınanın ortasındaki dinginlik, işte ebediyete layık zihin, kendi kaderini gerçeğin kanıtlanmasına çağıran, o en son adımda dururken bile, dışarı çıkan ruhu soruşturan ve sadece ölüme kadar değil, ama ölümün kendisinden de bir şey öğrenen zihin. Hiç kimse daha uzun süre bilgece düşünmemiştir. Yüce bir insan birdenbire terk edilmeyecektir ve kendisinden sevgiyle konuşulacaktır. Ey Gaius'un cinayetlerinin en büyük parçası olan pek ünlü baş, seni bütünüyle belleğe kaydedeceğiz!

15. (1) Ama kişisel hüznünün sebeplerini bir kenara bırakmış olmanın hiç yararı yoktur; çünkü bazen insan soyuna duyulan nefret kişiyi sarar; ve sadeliğin ne kadar ender olduğunu ve dürüstlüğün ne kadar bilinmez bir şey olduğunu ve yarar olmadıkça, güvenilirliğin güç bela var olduğunu düşündüğünde, hem böyle başarılı suçlar bütünlüğü ortaya çıkar, hem tutkunun aynı derecede nefret edilen kazançları ve zararları, hem de rezillikle ünlü olacak kadar kendini kendi sınırları içinde tutamayan hırs ortaya çıkar: Ruh karanlığa sürüklenir ve ne ümit beslemesine izin verilen, ne de bir ümide sahip olması yararlı olan erdemler altüst olunca, sanki karanlıklar ortaya çıkar. (2) Buna öyle ikna olmalıyız ki, kalabalığın bütün zaafları bize nefret edilen şeyler olarak değil, ama gülünç şeyler olarak görülsünler ve Demokritos'a Herakleitos'tan[58] daha çok öykünelim. Çünkü sonuncusu halkın karşısına kaç kez çıksa ağlardı, diğeri gülerdi; Herakleitos'a, yaptığımız her şey zavallılık olarak görünürdü, Demokritos'a saçmalık olarak. Öyleyse her şeyi hafifletmek ve ferah bir ruhla bunlara katlanmak gerekir; yaşama kederlenmek yerine, gülmek daha insancıldır. (3) İnsan soyuna, onun için yas tutandan daha çok, ona gülenin layık olduğunu da ekle! Sonuncusu o iyi ümit için bir pay bırakır, diğeri ise düzeltebilmekten ümidini kestiği şeylere aptalca üzülür. Ruhun en ılımlı mizacını etki-

lediğinde ve bu kadar büyük bir donatımdan, büyük hiçbir şeyin, korkunç ve de zavallı hiçbir şeyin çıkmadığını sandığında, gözyaşlarını tutamayandan çok, gülüşünü tutamayan, evrensel düşünen kişi daha yüce ruhludur. (4) Kendileri yüzünden neşeli ve hüzünlü olduğumuz şeyleri tek tek herkes kendisi için ortaya koysun, Bion'un söylediği şeyin doğru olduğunu anlayacaktır: İnsanların bütün işlerinin başlangıçlarına çok benzediğini ve onların yaşamlarının, döllenmelerinden daha saygıdeğer ya da daha önemli olmadığını, hiçlikten doğanların hiçliğe düştüklerini söylemiştir. (5) Kahkahalara ve gözyaşlarına kapılmadan, toplumsal âdetleri ve insansal zaafları uysallıkla kabullenmek daha iyidir; çünkü başkalarının başına gelen talihsizlikler sebebiyle azap çekmek, sonsuz bir mutsuzluktur, başkalarının başına gelen kötülüklerden keyif almak vahşice bir zevktir, tıpkı, birisi oğlunu öfkelendirdiği için yakınmanın ve surat asmanın yararsız bir insanlık gösterisi olması gibi. (6) Kişinin, kendi başına gelen talihsizliklerde de üzüntüye, alışkanlığın istediği kadar değil, doğanın istediği kadar yer verecek şekilde davranması gerekir; çünkü pek çokları gösteri yapmak için gözyaşı dökerler ve seyirci bulunmadığı sürece kuru gözlere sahip olurlar. Herkesin ağladığı bir sırada ağlamamayı ise ayıp bulurlar. Başkasının düşüncesine bağlı olmak kötülüğü o kadar derine işlemiştir ki, keder, çok doğal bir şey olduğu halde, iki yüzlülüğe dönüşür.

16. (1) Arkadan, doğal olarak hep hüzünlendiren ve hep huzursuzluk veren kısım gelir. İyilerin sonu kötü olduğunda, Sokrates hapiste ölmeye zorlandığında, Rutilius[59] sürgünde yaşamaya, Pompeius ve Cicero kendi *cliens*'lerine[60] boyunlarını vermeye, erdemlerin canlı örneği olan şu ünlü Cato kılıcının üzerine atılırken kendisi ile aynı zamanda devletin de başına geleni göstermeye zorlandığında, talihin, borcuna karşılık olarak böyle adaletsiz armağanlar vermesinden ızdırap çekilmesi gerekir. En iyilerin en kötü şeylere maruz kaldıklarını gördüklerinde, herkes kendisi için de mi bir şey beklesin? (2) Nedir öyleyse? Bak, her biri bunlara nasıl katlanmıştır, ve eğer cesur idiyseler, onların başına gelenleri yürekten arzula, eğer kadınımsı bir biçimde ve korkakça ölmüşlerse, hiçbir şey son bulmamış demektir; ya

cesaretleriyle senin hoşuna gitmeyi hakederler, ya da korkaklıkları yüzünden arzuyla istenmeyi haketmezler. Eğer en büyük kişiler yiğitçe ölmekle, insanları korkak kılıyorlarsa, bundan daha utanç verici ne vardır? (3) Kaçı övgülere layıksa, övelim ve diyelim ki, "Ne yiğit ne şanslı adam! Bütün kazalardan, kıskançlıklardan ve hastalıktan kaçtın; hapishaneden çıktın; tanrılara, kötü talihe layık birisi olarak görünmüş değilsin; ama talihin bundan böyle bir şey yapabileceği bir kişi olmaya layık değilsin. Ama yine de kendilerini geri çekenlere ve ölümün eşiğinde yaşama geri dönüp bakanlara el uzatmaları gerekir! (4) Neşeli olan hiç kimseye, ağlayan hiç kimseye ağlamayacağım; ilki benim gözyaşlarımı kendisi silmiştir, sonuncusu kendi gözyaşlarıyla, başka hiçbir gözyaşına layık olmamasına sebep olmuştur. Ben diri diri yakıldığı için Hercules'e,[61] ya da bu kadar çok çiviyle delik deşik edildiği için Regulus'a[62] ya da kendini yaraladığı için Cato'ya mı ağlayayım? Bunların hepsi önemsiz bir zaman harcaması ile nasıl ölümsüz olunduğunu ve ölerek ölümsüzlüğe nasıl ulaşıldığını keşfettiler.

17. (1) Eğer kendini huzursuz bir biçimde yatıştırıyorsan ve kendini hiç kimseye içtenlikle açmıyorsan, bu hiç de sıradan bir huzursuzluk nedeni değildir; birçoklarının yaşamı bu türdendir, sahte, gösterişe tantanaya hazır; çünkü sürekli kendini gözetleme azap çektirir ve alışılandan başka türlü davranırken yakalanmaktan korkar insan. Nasıl görünüyorsak öyle değerlendirildiğimizi sandığımız sürece, kaygıdan asla kurtulamayız; çünkü hem istemedikleri halde insanları açığa vuracak birçok şey gerçekleşir, hem de kendilerine gösterdikleri bu kadar büyük özen iyi sonuç verse bile, sürekli maske altında yaşayanların yaşamı yine de hoş ya da sıkıntısız değildir. (2) Ama, alışkanlıklardan hiçbirini gizlemeyen, temiz ve kendiliğinden yalın olan bir içtenlikten ne çok keyif alınır! Bununla birlikte, eğer her şey herkes için serbest olursa, böyle bir yaşam horgörülme tehlikesi içine düşer; çünkü yakınlarında bulunan bir şeyi küçük görenler vardır. Ama erdem için, gözler önüne serilip de hor görülme tehlikesi yoktur; ve sürekli ikiyüzlülükle azap çekmektense, içtenlikten dolayı hor görülmek daha iyidir. Yine de konuyla ilgili ölçüyü verelim;

doğal olarak mı yoksa kayıtsız bir biçimde mi yaşıyorsun, çok fark eder.

(3) Sık sık da kendi içine çekilmelidir insan; çünkü birbirine benzemeyenlerin arkadaşlığı uyumlu bağları kargaşaya sürükler ve yeni zaaflar uyandırır, ruhta bulunan ve tümüyle iyileştirilemeyen zayıf her ne varsa bunları kötüleştirir. Bununla birlikte şu iki şeyin birbiriyle harmanlanması ve sıra ile yapılması gerekir: yalnızlık ve kalabalığa katılma. Yalnızlık bizim insanlara karşı özlem duymamıza sebep olur, kalabalık ise kendimize karşı özlem duymamıza, ve biri diğeri için çare olur: Yalnızlık, kalabalığa karşı duyulan nefrete, kalabalık, yalnızlıktan duyulan bıkkınlığa çare olur.

(4) Zihin de aynı gerilim içinde sabit tutulmamalıdır, ama hobilere davet edilmelidir. Sokrates küçük çocuklarla oynamaktan utanç duymuyordu ve Cato[63] kamu görevleriyle sıkılan ruhunu şarapla gevşetiyordu ve Scipio,[64] eğilirken, o zafer kazanmış asker bedenini, kadınlara özgü esneklikle hareket edenlerin ötesinde, ritme göre hareket ettiriyordu; şimdilerde yürüyüşte de âdet olduğu gibi şehvetli bir biçimde değil, ama o eski insanların oyunlar ile festival zamanları arasında, erkeğe özgü bir tarzda, düşmanları tarafından seyredildikleri halde bir zarar getirmeyecek şekilde dans etmek âdetinde oldukları gibi. (5) Ruhlara ferahlık verilmelidir; dinlendikten sonra daha iyi ve daha gayretli görünürler. Bereketli toprakları zorlamamak gerektiği gibi –çünkü hiç ara verilmeyen üretim onları çabucak tüketecektir– sürekli çalışma da zihinlerin gücünü kıracaktır, biraz gevşeyince ve ferahlayınca güç kazanacaktır. Zihnin sıkıntılarının sürekliliğinden bir donukluk ve zayıflık doğar.

(6) Sık sık gerçekleştirilmeleri halinde zihnin bütün yükünü ve gücünü alıp götürecek olan oyun ve şakalardan doğal bir haz alınmadıkça, insanların buna olan arzusu bu kadar büyük olarak kendini göstermeyecektir; çünkü uyku da zindelik kazanma için gereklidir, ama bunu günler ve geceler boyu sürdürecek olursan, sonu ölüm olacaktır. Bir şeyi gevşetiyor musun, yoksa çıkarıyor musun, arada çok fark vardır! (7) Yasa koyucular bayram günlerini, insanları şenliğe resmi olarak zorlamak amacıyla düzenlemişlerdir, sanki çalışmalara zorunlu bir sınırlama

koyuyorlarmış gibi; bazı büyük kişiler de, söylediğim gibi, belirli günlerde kendilerine aylık tatiller veriyorlardı, bazıları her bir günü boş zaman ve görevler arasında paylaştırıyordu. Onuncu saatten[65] sonra kendisini hiçbir işin alıkoymamış olduğu Asinius Pollio'yu[66] büyük bir hatip olarak hatırlarız; o saatten sonra, yeni bir işe başlamamak için mektupları bile okumuyordu, ama bütün günün yorgunluğunu o iki saat içinde bir kenara koyuyordu. Bazıları gün ortasında kesmişlerdir işi ve öğleden sonraki saatlere daha hafif işler bırakmışlardır. Atalarımız da onuncu saatten sonra senatoda bir faaliyette bulunulmasını yasaklıyorlardı. Asker nöbetleri paylaştırır; keşif gezisinden dönenlerin gecesi işsiz geçer. (8) Zihne hoşgörü gösterilmesi gerekir; hemen arkasından, besin ve güç yerine geçecek boş zaman verilmelidir.

Açık havayla ve sıkça soluk alıp vermeyle zihin kendini güçlendirsin ve yükseltsin diye açık havada yürüyüşler de yapmak gerekir; zaman zaman yolculuk, yürüyüş ve yer değişikliği, toplumsal ilişkiler ve bol bol içki içme dinçlik sağlayacaktır. Zaman zaman sarhoşluğa kadar gitmek gerekir, bizi batağa saplayacak kadar değil, ama bastıracak kadar; çünkü o, kaygıları başımızdan atar ve en derinden başlayarak ruhu harekete geçirir ve bazı hastalıklara olduğu gibi, üzüntüye de böylece çare olur; Liber,[67] dilinin haddini bilmezliği sebebiyle değil, ama, ruhu kaygılarının kölesi olmaktan kurtardığı için ve onu hem serbest bıraktığı ve zindeleştirdiği, hem de her türlü girişime daha cüretkâr kıldığı için şarabın bulucusu olarak açıklanmıştır. (9) Ama özgürlüğün olduğu gibi, şarabın da ölçülü olması sağlıklıdır. Solon'un[68] ve Arkesilaos'un[69] şaraba düşkün olduklarına inanırlar, Cato sarhoşlukla suçlanmıştır; ona her kim sataşırsa, Cato'yu aşağılık kılmaktan çok, suçlamayı itibarlı kılacaktır. Ruh kötü bir alışkanlığa götürmesin diye bunu sık sık yapmamak gerekir, ama yine de zaman zaman ruhun büyük bir sevincin ve serbestliğin içine çekilmesi gerekir ve kısa bir süre için kasvetli ayıklık bir kenara bırakılmalıdır. (10) Çünkü ister, "zaman zaman çıldırmak da hoştur" diyen Grek şairine[70] inanıyor olalım, ister "aklı başında olan, şiirin kapısını boş yere çalmış olur" diyen Platon'a,[71] isterse "deliliği katmadan büyük bir yetenek asla olmamıştır" diyen Aristoteles'e[72] inanıyor olalım, kışkırtılmış bir ruh

olmadan, diğerlerinin üzerinde, yüce bir şey söylemek de mümkün olmaz. (11) Sıradan şeyleri ve gelenekleri küçümsedikten ve kutsal bir esinle daha yücelerek ortaya çıktıktan sonra, kişi sonunda ölümlü ağzı ile, daha önemli bir şeyi terennüm etmiştir. Aklı başında olduğu sürece, yüce bir şeye ve sarp bir yerde bulunan bir şeye dokunamaz; alışılmış olandan vazgeçmesi gerekir ve coşması, frenleri sıkı tutması, sürücüsünü acele ettirmesi ve kendiliğinden, çıkmaya korktuğu yere kadar tırmanması gerekir.

(12) Pek sevgili Serenus, dinginliği koruyabilecek, onarabilecek, gizlice yaklaşmakta olan zaaflara direnecek şeylere sahipsin. Ama yine de şunu bil ki, hata yapan ruhu, güçlü ve sürekli bir kaygı kuşatmadıkça, önemsiz şeyleri gözetenler için bunların hiçbirisi yeterince etkili olmaz.

AÇIKLAMALAR

1 Eski Roma'da *consul*, *dictator*, *praetor*, *flamen dialis* gibi kamu yüksek görevlilerinin önünde 'fasces' denen tahta sopaları taşıyan memurlara 'lictor' denirdi. Consul'ün önünde lictor'lar tarfından taşınan tahta sopalar on iki adet olurdu ve bu sopalar arasında bir de balta bulunurdu. Kırmızı bir kayışla bağlanmış balta ve on iki sopadan oluşan deste Roma'da yetkinin sembolüydü. Krallardan consıil'lere geçen fasces taşıma hakkı, Iulius Caesar zamanında genişletilerek pek çok yüksek görevliye tanınmıştır. Fasces'ten başka mor renkli giysi 'virga purpura' da yetkinin sembolüydü ve bazı yüksek görevliler tarafından giyilen bir pelerindi.

2 Grek filozofları Kition'lu Zenon (İ.Ö. 335-262), Kleanthes (İ.Ö. 331-251) ve Kilikialı Khrysippos (İ.Ö. 276-204) Stoa okulunun ilk üç başkanıydılar.

3 Eski Roma'da kent merkezlerine bu isim verilirdi. Forum ya kare ya da dikdörtgen planlı olup üç yanı, üstü kapalı yaya yollarıyla çevrili, ticaretin, alış-verişin yapıldığı, yönetim binalarının ve dini yapıların bulunduğu bir alandı. Burası aynı zamanda politika ve kültür yaşamının merkezi konumunda olan toplantı alanıydı.

4 Grekçe bir kelime olan 'euthymia' Türkçe'ye 'neşe', 'keyif' olarak çevrilebilir.

5 Demokritos Abderalı Grek filozofudur; İ.Ö. 5. yüzyılda yaşamıştır ve evrenin yapısı ile ilgili olarak atomcu teorinin öncüsüdür.

6 Latincesi 'tranquillitas'

7 Burada ünlü Grek şairi Homeros'un *Ilias* 24.10-11'ına gönderme yapılmıştır. Sözü edilen bölümde destanın kahramanlarından Akhilleus'un, arkadaşı Patroklos'un ölümünden duyduğu acı sebebiyle uyuyamadığı anlatılmaktadır.

8 İtalya'nın güneyinde, Capua, Neapolis ve Pompeii kentlerini içeren bölgenin adı.

9 İtalya'nın güneybatısında, gemi kaburgası inşaası ile ünlü Calabria bölgesinde oturan bir İtalyan kavmi.
10 İtalya'nın güneybatısındaki dağlık bölge.
11 İtalya'nın güneyinde İ.Ö. 706'da Grekler tarafından kurulmuş bugünkü adı Taranto olan kent.
12 Lucretius Carus İ.Ö. 99-55 yılları arasında yaşamış filozof şairdir. Yaşamı hakkında günümüze ulaşan bilgiler çok azdır. Atomcu felsefenin Roma'daki temsilcisidir. *De rerum natura* adlı öğretici şiiri ile tanınmıştır. Burada Seneca tarafından alıntı olarak verilen söz için bkz. Lucretius *de rerum natura* III, 1068.
13 Athenodoros Tarsus'lu ünlü bir Stoa filozofudur. Cicero'nun arkadaşı, Augustus'un öğretmenidir. Genç Cato'nun arkadaşı olarak Roma'yı ziyaret etmiştir.
14 Eski Roma'da *praetor urbanus*, tarafların ikisi de Roma vatandaşı olan kamu davalarını; *praetor peregrinus*, taraflardan birinin ya da her ikisinin yabancı olduğu kamu davalarını yönetirdi. Burada iki ayrı anlam bir tek ifadede birleştirilerek *praetor urbanus* terimi her iki görevliyi de ifade etmek için kullanılmıştır.
15 Eski Roma'da krallık dönemi kapandıktan sonra, yönetim gücünü elinde bulunduran en yüksek memur.
16 Bazı Grek kent-devletlerinde baştaki kamu yüksek görevlisine verilen isim.
17 Kartaca'da baştaki kamu yüksek görevlisine verilen isim.
18 Legio adı verilen, yaya ve atlı olmak üzere sayıları 4500-5000 arasında değişen birliklerin önderi.
19 Peloponnesos Savaşı'ndan sonra, 30 tiran Atina'da otokratik bir güç elde ettiler (İ.Ö. 404-403).
20 Areios pagos = Ares tepesi (Atina'da Akropolis'in güneybatısında bulunan tepenin adı.) Roma'da senatus karşılığı olan meclis Atina'da bu tepede toplanırdı. Bu meclise kısaca Areos pagos denir.
21 Harmodios İ.Ö. 514 yılında tiran Hipparkhos'u öldürmekle ünlenmiş bir kişidir. Aristogiton ile birlikte Atina'da Peisistratos yanlılarını devirmek işinde rol oynamıştı.
22 Sokrates İ.Ö. 470-399 yılları arasında yaşamış Grek filozofudur. Öldüğü zaman arkasında yazılı hiçbir yapıt bırakmamıştır. Onun bir eğitmen ve öğretmen olarak çalışmaları hakkında biz, öğrencileri olan Platon'un ve Xenophon'un diyalogları aracılığıyla bilgi edinebiliyoruz.
23 Curius Dentatus ünlü bir asker ve devlet adamıdır. İ.Ö. 270 yılında ölmüştür. Halk sınıfından geliyordu.
24 Isokrates İ.Ö. 436-338 yılları arasında yaşamış Atinalı hatip ve eğitimcidir.
25 Ephoros İ.Ö. 4. yüzyılda yaşamış bir tarihçidir. Hatip Isokrates'in öğrencisidir.
26 Platon İ.Ö. 427-347 yılları arasında yaşamış ünlü Grek filozofu; aynı zamanda Sokrates'in öğrencisidir. Idea'lar öğretisiyle ünlüdür.

27 Xenophon İ.Ö. 430-354 yılları arasında yaşamış ünlü Grek tarih yazarıdır. Sokrates'in öğrencilerindendir.

28 Sokrates'in öğrencilerine uyguladığı bir öğrenme yöntemi olarak kişinin zihninde saklı duran bilgileri ona sorular sorarak çekip çıkarma yöntemine verdiği ad.

29 Uticalı M. Porcius Cato (İ.Ö. 95-46) Roma'da felsefe eğitimi görmüştür; Stoa felsefesi taraftarıdır. İç savaşta Pompeius'un yanında Caesar'a karşı savaşmış olan Cato, savaşı Caesar kazanınca, İ.Ö. 46'da intihar etmiştir.

30 Bion, İ.Ö. 3. yüzyılda yaşamış Karadeniz kıyısındaki Borysthenes'ten, alaycılığı ile ünlü bir yazardır.

31 Diogenes İ.Ö. 4. yüzyılda yaşamış Grek filozofudur. Kynik felsefe okulunun kurucusudur.

32 Gnaeus Pompeius Magnus (İ.Ö. 106-48) Romalı ünlü başkomutan ve devlet adamıdır. C. Iulius Caesar ile "üç kişinin yönetimi" demek olan I. triumvir'liği kurmuştur. Sonradan rakip olduğu Caesar'a iç savaşlarda yenilerek Mısır'da öldürülmüştür.

33 Demetrius, Gadara'dan gelmektedir ve burada zengin bir kişilik olarak kullanılmıştır.

34 Eski Roma'da yarışların düzenlendiği circus'larda araba yarışları yedi kulvarda yapılırdı. Virajları dönerken arabalar olabildiğince iç kulvarlarda sürülürdü. Burada Seneca insan yaşamını yarışlardaki kulvarlara benzetmektedir.

35 Iulius Caesar'ın İ.Ö. 47 yılındaki Aleksandria savaşı sırasında, buradaki ünlü kitaplık kazara yanmıştı. (bkz. Cassius Dio, xlii. 38).

36 Roma'nın ünlü tarih yazarı Titus Livius'un *ab urbe condita* adında bir tarih yapıtı vardır. Bu yapıtta Livius kuruluşundan İ.Ö.9 yılına kadarki Roma tarihini anlatmaktadır. Yapıtın tamamı 142 kitaptan oluşmakla birlikte, günümüze ancak otuz beş kitabı ulaşabilmiştir. Alexandria kütüphanesi için bkz. Livius, cxii (ancak, Livius'un yapıtının bu kitabı kayıptır, kitabın çok kısa bir özeti bulunmaktadır).

37 Yunanistan'da Peloponnesos Yarımadası'nda maden yataklarıyla ünlü antik bir kent. Kent bugün de aynı adla anılmaktadır.

38 Burada anlatılmak istenen, bir mahkûmun, gardiyanının sol eline, sağ elinden zincirle bağlanmasıdır. (bkz. Seneca, *Epistulae*, v. 7)

39 Din adamlarının oluşturdukları topluluklardan 'flamen'ler protokol gereği bazı kısıtlamalara konu olurlardı. Bir Iuppiter flamen'i özel bir durum dışında, kenti bir tek gece için dahi terk edemezdi. (bkz. Livius, v. 52. 13)

40 M. Tullius Cicero (İ.Ö. 106-43) Romalı ünlü hatip, devlet adamı ve yazardır. Metindeki aktarma için bkz. Cicero, *pro Milone*, 92.

41 Publilius Syrus İ.Ö. 1. yüzyılda Roma'da yaşamış bir mimus yazarıdır. Dans ve müzik eşliğinde, günlük yaşantıdan sahnelerin sergilendiği oyunlar olan Syrus'un mimus'larından bize özlü sözler halinde cümleler kalmıştır yalnızca.

42 Eski Roma'da kamu yüksek görevlileri tarafından dışa giyilen kenarı mor

çizgili bir giyisidir. Bu giyisiyi özgür doğmuş erkek çocukları da erişkin oluncaya kadar giyerlerdi.

43 'Lora patricia' Türkçe'ye 'soyluluk kayışları' olarak çevrilmiştir. 'Lorum' Latince'de 'deri kayış' anlamına gelmektedir. Böyle bir kayışın kullanım çeşitliliği çok fazla olduğundan, ne anlama geldiği açık değildir.

44 Sextus Pompeius, İ.S. 14 yılı konsülüdür. Bu kişinin, Caesar'ın rakibi olan Büyük Pompeius'ının oğlu Sextus Pompeius'un soyundan geldiği sanılmaktadır. Böylece İmparator Gaius ile akrabalığı, Gaius'un büyük büyük annesi ve Augustus'un eşi Scribonia'nın yeğeni olan eşi aracılığıyla kurulmaktadır.

45 Seianus, Tiberius'un imparatorluğu döneminde, imparatorluk muhafız alayının komutanlığını yapmıştır. İmparator Tiberius'a yakınlığı sebebiyle Roma'nın siyaset yaşamında önemli rol oynamıştır. Bir ihtilal hazırladığından kuşkulanıldığı için, İ.S. 31'de, katıldığı bir senato toplantısından, görevliler tarafından apar topar hapse götürülerek aynı gün öldürülmüştür.

46 Kroisos, Lydia'nın son kralıdır (İ.Ö. 560-546). Canlı canlı yakılacağı odun yığınının üzerine konur ve ateşe verilir. Onu yenmiş olan Kyros insafa gelir ve ateşin söndürülerek Kroisos'un alevlerden kurtarılmasını emreder. (bkz. Herodotos İ. 86 ve devamı)

47 Numidia kralı Iugurtha, İ.Ö. 111-105 yılları arasında Romalılar ile yapılan savaşta yenilgiye uğratılır; yakalanarak İ.Ö. 104 yılında öldürülür.

48 Mauretania Kralı Ptolemaios, Marcus Antonius ile ünlü Kleopatra'nın kızları Kleopatra Selene'nin oğlu idi. İmparator Gaius'un (Caligula) emri ile Roma'ya sürülür ve orada öldürülür. (bkz. Suetonius, *Caligula* 35; Tacitus, *Annales* ii)

49 İmparator Tiberius tarafından Armenia krallığına getirilen Mithridates İmparator Gaius (Caligula) tarafından hapse atılmış, İmparator Claudius zamanında tacını yeniden kazanmıştır.

50 Praetor'lar Eski Roma'da özel hukuk konularından sorumlu ve imperium yetkileri bulunan yüksek resmi görevlileriydiler. Savaş zamanında consul'lere vekillik de ederlerdi. Önceleri iki olan sayıları giderek artırılmıştır.

51 Theodoros, İ.Ö. 4. yüzyılda yaşamış Kyrene'li filozoftur. 'Tanrı tanımaz' olarak bilinirdi. Bu sebeple Kyrene'den sürülmüştür. Metinde sözü edilen tiran, Thrakia kralı Lysimakhos'tur.

52 Iulius Canus hakkında bu anekdottan başka bir şey bilinmemektedir.

53 Burada söz konusu olan İmparator Gaius, yani Caligula'dır.

54 Phalaris, İ.Ö. 6. yüzyılın Akragas (Agrigentum) tiranı; zalimliği ile ün yapmıştı. Sonradan bu kişi gaddar tiranların örneği olarak anılmıştır. Burada Seneca zalim bir İmparator olan Caligula'yı, tiran Phalaris ile özdeşleştiriyor ve Gaius'u tiran Phalaris'in ağzından konuşturuyor.

55 Octavianus İ.Ö. 27 yılında Roma Cumhuriyeti'nde kurduğu yeni düzenle tüm devlet güçlerini kendi elinde toplayarak Augustus ('yüce, ulu') adını alır. Böylece yeni düzenin başında bulunan kişi olarak artık 'princeps' tir ('birinci kişi') ve bu kelimeden türetilen bir kelime olarak, yeni yönetim

biçimine de 'principatus' denmiştir. Bu yeni yönetim biçiminde Cumhuriyetin bütün kurumlarının biçimsel olarak da olsa korunuyor olmasına karşılık, yönetim bir tek kişinin 'princeps'in egemenliğine dayanmaktaydı.

56 Legio'nun bir bölümünü oluşturan atlı birlik.

57 Centuria komutanı.

58 Herakleitos, Ephesoslu ünlü filozof, İ.Ö. 500 civarında ünlenmiştir. Evrenin ana maddesi olarak ateşi kabul eden filozofun düşüncesine göre, her şey aynı ateş gibi, sürekli bir değişim içindedir.

59 Rutilius Rufus İ.Ö. 105 yılı konsülüdür. Zimmetine para geçirmek suçundan dolayı Smyrna'ya sürgüne gönderilmiştir. Romalı askerlere kılıç kullanma kurallarını öğreten ilk kişidir. Sürgündeyken Grekçe olarak Roma tarihi ve başka yazılar yazmıştır.

60 Eski Roma'da toprak sahibi soylu sınıfı oluşturan ***patrici***'ye bağlı ve bu kişilerin koruması altında olan, siyasal hakları bulunmayan ve arazi kiracısı ya da zanaatçı olarak çalışan kişiler.

61 Aitolia'da Kalydon Kralı Oineus'un kızı Deianeira'ya Hercules, Akheloos ile birlikte talip olur. Rakibini dövüşte yenen Hercules Deianeira'yı kazanır. Kralın yakınlarından birisini öldürdüğü için, gönüllü olarak sürgüne giderken, coşkun akan bir akarsuyu, yarısı insan yarısı at olan Kentauros'lardan Nessos'un yardımıyla geçmek zorunda kalırlar. Deianeira'yı Kentauros'a emanet edip kendisi yüzerek karşı kıyıya geçmekte olan Hercules birden genç kadının çığlıklarını duyar. Kentauros Deianeira'ya tecavüz etmek istemektedir. Hercules derhal zehirli oklarını Nessos'a fırlatır. Ölmek üzere olan Nessos genç kadına, yarasından akan kanın Hercules'i sadık bir eş kılacak ilaç olduğunu söyler. Bunun üzerine Deianeira akan kanı toplar ve Hercules'in elbiselerinden birini bu kanla ıslatır. Hercules elbiseyi giydiğinde, zehirin etkisiyle bedeni parçalanmaya başlar. Ne kadar kötü bir şey yaptığını anlayan Deianeira kendini öldürür.

62 Regulus İ.Ö. 255'te Kartacalılar tarafından yakalanmış ve Roma ile konuşarak anlaşma yapmada işbirliğini reddettiği için, Kartacalılar tarafından öldürülmüştür.

63 Bu kişinin, geleneklere bağlılığı ve sert disiplini ile tanınan ünlü hatip ve devlet adamı Yaşlı Cato (İ.Ö. 234-149) olduğu tahmin edilmektedir.

64 Scipio Africanus Maior, (İ.Ö. 236-184). Kartaca ile yapılan savaşta Kartacalı komutan Hannibal'i mağlup eden Romalı komutan.

65 Romalılar güneşin doğuşu ile batışı arasındaki zaman dilimini on iki parçaya bölüyorlar ve bunların her birine 'hora' (saat) diyorlardı. Güneşin batışından, bir dahaki doğuşuna kadar olan zaman dilimini ise dört parçaya bölüyorlar ve bunların herbirine 'vigilia' (nöbet) diyorlardı.

66 Asinius Pollio (İ.Ö. 76-İ.S. 4) Romalı devlet adamı, komutan, hatip ve yazardır. Augustus dönemi yazın dünyasında birçok ünlü şair ve yazarın koruyuculuğunu yapmıştır. Roma'da halka açık kütüphaneyi ilk kez kuran ve yazınsal yapıtların umuma açık olarak okunması geleneğini başlatan kendisidir.

67 Liber Dionysos'a (Bacchus) eş tutulan eski bir İtalya tanrısıdır. Burada Dionysos'un (Bacchus) takma adlarından biri olan Grekçe Lyaios (dert çözücü) kelimesi ile aynı anlamdadır.

68 Solon, Atinalı büyük yasa koyucu, şair ve İ.Ö. 594/593 yılları *arkhon*'u.

69 Arkesilaos (İ.Ö. 315-240), Platon'un Akademisinin İ.Ö. 3. yüzyıl ortalarındaki başkanı.

70 Burada sözü edilen Grek şairinin kimliği konusunda kesin bilgiler yoktur. Bu kişinin Şair Alkaios ya da Anakreon olabileceği tahmin edilmektedir. Bu kimliği belirsiz şair tarafından söylenmiş ve yukarıda alıntı olarak verilen söz ile Grek komedi şairlerinden Menandros'ta (frag. 421 Kock) ve Latin şairlerinden Horatius'ta (*Carmina*, iv.12. 28) karşılaşılmaktadır.

71 Platon, *Phaedrus*, 245a.

72 Aristoteles İ.Ö. 384-322 yılları arasında yaşamış Stageiralı ünlü Grek filozofudur. Platon'un öğrencisidir. Metindeki alıntı için, bkz. Aristoteles, *Problemata*.

ISBN 975-08-0097-4

